

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:
<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Tove Kjærboe

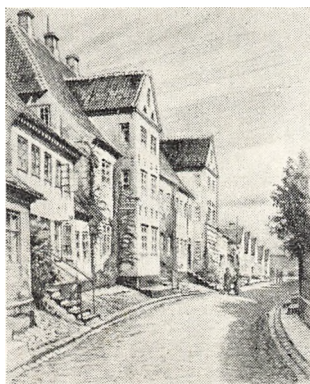

ÆRØ

TOVE KJÆRBOE

ÆRØ

I EN NØDDESKAL

Vestergade mod apoteket 1784, Ærøskøbing.

Efter radering af Tom-Petersen.

CREUTZ' FORLAG

ÆRØSKØBING 1961

Æroskøbing kirke set fra Pilebækken. Efter tegning af Jacob Jørgensen.

Deutsche Resümee ...	64
English Summary ...	65
Emne- og navneregister ...	67

Forord

DEN berømte rejsebogsforfatter Temple Fielding, der rejser kloden rundt med sine millionærkaravaner, siger, at der er 5 steder i verden, der har imponeret ham, 5 steder han ønsker at gense, og det er: *Pyramiderne – Addis Abeba – Mallorca – Finmarken – og Ærøskøbing!*

Det må siges at være et flot selskab, Ærøskøbing er kommet i, og det er næsten for store ord om en lille by, men Temple Fielding og andre berejste folk har sammenligningsmuligheder, og så må man vel tro dem og sige tak til.

Og hvad har Ærø da at byde på? Ikke ret meget ud over landskabelig skønhed, provinshygge, ro og fred og så dette „it“, dette „oomph“, som ingen kan forklare, men som alle søger.

Alene turen herover er en oplevelse og en vederkvægelse for den, der har valgt Ærø som feriested eller målet for en udflugt.

En god times sejlads langs det skovklædte Sydfyn og Taasinge med anløb af – eller forbi – små venlige øer giver et godt indtryk af levevilkårene i denne del af landet.

Man kan komme til Ærø mange gange daglig ad 3 ruter: *Svendborg-Ærøskøbing. Svendborg-Rudkøbing-Marstal. Faaborg-Søby.*

Svendborg-Ærøskøbing ruten betjenes af de største færger, og den byder et par gange daglig på en speciel oplevelse. I Høje-Steneløbet møder færgen postbåden fra Hjortø, og der udveksles passagerer og gods. Øen har ingen anløbsbro, og dens væsentligste forbindelse med omverdenen foregår på denne primitive måde. Det er et stykke folkelivsbillede af den slags, der efterhånden er sjældne. Kort efter at man har taget afsked med postbåden, anløbes Drejø. Den er kendt for sin gode harebestand, og der er en feriekoloni for københavnerbørn. Skarø, Hjortø og Birkholm hører til Drejø kirkesogn.

Så toner Ærøskøbing kirke frem, bymøllen på bakken, og til

venstre på øens højderyg ses et enligt træ, det står som en slags vartegn og blev tidligere benyttet som sømærke. Man kan se det mange steder fra på øen. Det kaldes „Min Svogers Træ“. I løbet af en lille halv time går vi ind i færgelejet ved Ærøskøbing, og byens ungdom byder velkommen ved sin nærværelse. Store, bekvemme rutebiler venter på at bringe den rejsende videre ud over øen.

Svendborg-Rudkøbing-Marstal er der 2 muligheder:

1) „Søruten“, hvor man med Sydfyenskes færger fra Svendborg til Rudkøbing sejler mellem Taasinge og Thurø og undervejs kan frydes over smilende landskaber, der veksler mellem skov og æblehaver.

2) „Landruten“ med Svendborg-Vindeby færgefart over Svendborgsund, videre over Taasinge og det nu (fra 1960) landfaste Siø til Siø Færgebro, hvorfra der er en kort sejl tur til Rudkøbing. Fra slutningen af 1961 er broforbindelsen Siø-Rudkøbing færdig, men sidste etape, broen over Svendborgsund, der skal gøre Langeland landfast med Fyn, er endnu ikke påbegyndt. – I Rudkøbing fortsættes med Sydfyenskes færge, og turen går via Strynø ad det bugtede løb ind til Marstal, hvor man straks lægger mærke til stålskibsværftet, den imponerende havnemole og kirken som et højt samlingspunkt.

Faaborg-Søby ruten glider mellem Dyreborg på Horneland (Fyn) og Bjørnø og sætter kursen mellem Lyø og Avernakø til Søby. Lyø er kendt fra historien; det var her, Valdemar Sejr og hans søn blev overfaldet og taget til fange af „Den sorte Greve“, Henrik af Schwerin, natten 6.-7. maj 1223. Man opbevarer på øen endnu et bord, hvorved Valdemar Sejr skal have siddet. Avernakø er med en dæmning forbundet med Korshavn. På „Avernak“, som øen til daglig kaldes, danser man endnu om maj-stangen. Øen har en gammel kirke med en særpræget prædikestol. Også i Søby ligger kirken og den gamle vindmølle som smukke samlingspunkter, og man fornemmer hurtigt det pulserende liv, der rører sig i havnen med de mange fiskerbåde.

Ærø

ÆRØ nævnes første gang i historien i 1043, da Magnus den Gode vandt en søsejr over Svend Estridsen, og øen nævnes atter, da Svend Estridsen inddelte Danmark i 8 bispedømmer. Ærø kom til at høre under Odense, hvilket stadig er tilfældet.

I middelalderen var Ærø et stridens æble mellem de danske konger og de sønderjyske hertuger.

Snart var øen under kronen, snart under hertugdømmerne; der blev „handlet“ frem og tilbage.

Da den slesvigholstenske hertug Hans d. Yngre (søn af kong Christian d. 3.) døde, efterlod han sig 23 børn i 2 ægteskaber. Den ældste af sønnerne, Christian, skulle have haft Sønderborg, da han var stamherren, men han måtte nøjes med Ærø, eller Ærø måtte nøjes med ham, „thi han var sindssvag“. Som følge af disse manglende åndsevner foretog hertugen sig ikke noget nævneværdigt. Han boede på herregården „Graasten“, og vist nok aldrig i det hus, han havde ladet opføre i Ærøskøbing, sammen med husholdersken Catharine Griebel, med hvem han havde en datter.

Under ham skete der forfærdelige ting på Ærø. Fremmede tropper, som kongen havde lejet, men alligevel ikke fik brug for, blev stationeret på øen, hvor de røvede, plyndrede, afbrændte og myrdede og desuden kostede befolkningen en masse penge.

I Ærøskøbing protocol står bl. a.: „... hvorledes dy med bode Borger och Bunden fore frem i dy 8 Uger skal mangel fattig Mand føle saa længe Liff i dennem“.

Hertug Christian døde i 1633 ugift, og øen deltes nu mellem hans 3 brødre og en brorsøn ved lodkastning.

Frederik til Nordborg fik herregården Graasten med byerne Rise, Dunkær og Olde.

Philip til Glücksborg fik Ærøskøbing, den lille herregård Voderup, Øster-Bregninge, Vindeballe, Tranderup og Stokkeby.

Joachim Ernst til Pløen fik herregården Søbygaard med Søby, Leby, Skovby og Vester-Bregninge.

Johan Christian til Sønderborg fik herregården Gudsgave med Marstal, Ommel, Kraghnæs og øerne Halmø og Egholm.

Således opstod betegnelserne „den nordborgske, den glückborgske, den pløenske og den sønderjydske del af Ærø“.

I 1635 solgte hertug Frederik sin del, godset Graasten (Ærø), til hertug Philip for 53.000 rigsdalere.

Disse delinger medførte en masse embedsmænd, handelen blev ødelagt og befolkningen holdt nede. Da endvidere Carl Gustav af Sverige huserede i landet, slog tropperne sig ned på Ærø og afbrændte den sidste rest af skov. Der blev aldrig plantet nogen ny, og øen er derfor helt skovløs. Først omkring århundredskiftet begyndte man at anlægge enkelte plantager.

Da den sønderborgske hertug i 1667 gik konkurs, overtog den danske stat godset Gudsgave, det samme skete nogle år efter i den nordborgske del. Men så byttede man de to nylig indvundne dele til grevskabet Pløen, som således blev i besiddelse af trefjerdedel af øen.

I 1729 kom den nordborgske, den pløenske og den sønderborgske del dog ind under kronen ved en byttehandel med hertug Frederik Carl (hr. von Carlstein). Den mellemste del af Ærø: Graasten, Voderup og Ærøskøbing tilhørte det glückborgske hus indtil 1749, hvor hertug Frederik solgte den til kong Frederik d. 5. for 400.000 rigsdalere.

Endelig tilhørte Ærø helt og holdent Danmark, men i 1864 var det lige ved at gå galt igen, idet det var meningen, at Ærø sammen med Sønderjylland skulle indlemmes i det tyske rige.

Heldigvis kom Bismarck til at lægge sin store hånd på landkortet, så den dækkede det lille Ærø – og på den måde, fortæller folkehumoren, forblev vor kønne sydhavsø dansk! Men i virkeligheden foregik der atter en byttehandel, idet den danske konge ved freden i Wien afstod „de nørrejske Enclaver“ (bl. a. Møgel-tønder og sogne ved Ribe) mod at få Ærø og 8 sogne omkring

Skamlingsbanken. Folk på Ærø har nu en anden forklaring. De mener, at det var „en af deres egne“, folketingsmand, assessor B. N. E. Steenstrup, der reddede deres ø, idet han udvirkede stationering af danske tropper på Ærø kort efter, at Dybbøl var faldet. Dette skulle have afholdt tyskerne fra at fortsætte fra Als til Ærø.

Øens navn er gennem tiderne skrevet meget forskelligt. I pavebuletterne nævnes det som Herro eller Hero, ellers Erro, Erria, Errit, Erre, Æer, Ære, Arr, Arre og lign. På den ærøske dialekt lyder det Ærr.

En del familienavne har sit udspring fra øen, såsom Ærø, Ærøbo, Errboe, Arrebo, Ærsøe og lign.

Meget tyder på, at Ærø har spillet en rolle i oldtiden. Der har uden tvivl været en mængde bopladser. Der findes ikke så få – mere eller mindre bevarede – oldtidsminder, f. eks. langdysserne ved Store Rise og på Helle bakke, runddysserne „Brynkehøj“ på Niels Mouritzens mark i Stokkeby, „Kongshøj“ i Rise mark, „Rise marks stenen“ ved gården „Højgaard“ i Rise mark og „Galgehøj“ ved Lille Rise bakke, hvor forøvrigt den sidste henrettelse på øen fandt sted. Det var i 1714, hvor ægteparret Anders Christensen fra Torup måtte bøde med livet for at have ombragt deres tjenestekarl for vindings skyld.

På Ærøskøbing museum findes en samling pragtfulde oldtidsredskaber, fundet ved uddybning af sejlrenden til Svendborg. En meget stor samling af oldtidssager findes også på Marstal museum. De stammer fra Kragnæs.

At flere af dysserne er så velbevarede, skyldes ærøboens ærbødighed og kærlighed til nedarvede forhold, og kun hans endnu større kærlighed til agerlandet har fået ham til at sløjfe nogle af de ærværdige monumenter.

For geologer er de ærøske kyster interessante, idet hele østersøkysten – med en enkelt afbrydelse – består af stejle klinter. Kendt er Voderup terrasseformede terrain, og verdensberømt i geologien er Trappeskov klint for sine mange tydelige lag af forskellige ler-

arter. Der menes forøvrigt, at Trappeskov klint er en fortsættelse af Ristinge klint på Langeland. I disse klinger forekommer ofte kraftige skred, og sådanne ses mange steder langs Ærøs kyster. I Voderup (Tranderup sogn) forekommer skredene dog også på en anden måde. Der er dannet store afsatser følgende hinanden som brede trapper. Da det sidste skred fandt sted i det 20. århundrede, sank en tilsået mark pludselig, uden iøvrigt at tage skade, flere meter. Man har – hypotetisk – antaget, at der under morænelaget forekommer kalkhuler, som pludselig styrter sammen.

Af særlig interesse er det, at der i de fleste af Ærøklinterne træffes aflejringer fra det såkaldte Eem-hav, som dækkede det sydlige Danmark i første del af sidste mellemistid, hvor klimaet var lige så varmt som nu.

De mest kendte aflejringer herfra er cyprina-ler, som er grågrønt, ret fedt ler, samt det „blanke ler“, der også er fedt, men gråblåt eller stærkt rødt. Disse aflejringer er af isen flyttet og presset op i skrå stillinger og delvis æltet sammen med det almindelige ler (moræne-leret). Meget smukt ses lagene i Trappeskov klint.

Zoologisk set er Ærø ejendommelig ved et par mangler. Der findes således ikke ræve, muldvarpe eller hugorme, og de fugle, hvis livsrum er skoven, ses kun i sparsomt antal.

Derimod er strandens fugleliv temmelig rigt.

Af vadefugle ses sponger, viber, strandskader, brushøns, præstekraver, kobbersnepper, ryler, rødben (rødbenet klire), hvidklirer, stenvender og klyder. Disse sidste har siden 1944 ynglet på øen.

Af svømmefugle finder stormmåger og havmåger, der begge lever i kolonier på Dejrup og Lilleø (ved Ærøskøbing) – dog i ærbødig eller foragtelig afstand fra hinanden – hættemåger, svartbagge, terner o. s. v. Endvidere gravænder, skeænder, bjergænder, troldeænder, vinænder, pipeænder, sortænder, fløjlænder.

Af svømmesnepperne træffer man odinshanen, og på træk kommer store flokke af edderfugle. Ålekrager eller skarver kommer ofte på besøg fra Tranekjærskolonien (på Langeland), som er en „af-lægger“ af kolonien på Rügen.

Her er også ynglende musvåger, hvepsevåger og spurvehøge.

I botanisk henseende frembyder øen kun få sjældenheder. Og her må straks nævnes slangerod (*aristolochia clematensis*), der kun findes enkelte steder i Danmark. Den er indført fra Sydeuropa og brugtes forhen som lægeurt. I Henrik Harpestrengs liber herbarium (udk. ca. år 1200) nævnes slangerod som et meget virksomt middel mod slangebid og mod de „indvendige slanger“, der kan være hos et menneske.

Manglen på hede og hedemoser, skov, krat, sandmarker, større moser, søer og vandløb, kalkholdige enge og overdrev bevirker, at de vildtvoksende planter indskrænker sig til ca. 800 arter. Men floraen er typisk ødansk med frodigt grønt, med vejgrøftens charmerende „naturhaver“, og med landsbyernes skare af danske ugræsarter.

Men derfor er øens vegetation alligevel særpræget.

Der er f. eks. abelinen, i den ærøske dialekt „abil“ – et folkenavn på Fyn og omliggende øer for gråpoplen, der er en krydsning mellem sølvpoppel og bævreasp.

Der er alle de levende hegn, – hvori pil og kanadisk poppel dominerer –, der inddeler landskabet som ternerne på en flæskesteg.

Der er gamle, fritstående, vindformede hvidtjørne på Dejrnø. Der gisnes på, at de skulle være pesttjørne (sat for at markere pestgrave), men om det er rigtigt, vides ikke.

Der er de specielle strandplanter, strandtidsel, strandsiv, strandært, strandkål, marehalm og andre stride græsser.

Haverne er absolut noget for sig selv. Især i landsbyerne, hvor „civilisationen“ endnu ikke har ødelagt alt. Her findes virkelige „abildgårde“, der bugner af de af fædrene gennem sekler fremelskede og foretrukne sorter af frugt, som man oftest søger forgæves i moderne frugtplantager: gråpærer, kejserindepærer, langepærer (irgrønne og mindende om små agurker), sukkepærer, nonnetitæbler og gråstener, hvor saften vælder frem ved første bid. De fleste kender udtrykket „en ærøbo med sin pæreskude“ og

forstår derved blot „en lille båd“. I virkeligheden transporterede ærøskuderne pærer (og vel også anden frugt) til andre havne – fortrinsvis København –, hvor de enten solgtes til opkøbere eller direkte fra båden. Man har i gamle toldpapirer set, at disse transporter allerede fandtes i 1741.

Her findes endnu enkelte gamle morbærtræer, selv om mange gik til under isvintre.

Bregninge by er kendt for sine blomsterhaver. Her findes rigtig „gammeldavs“ blomster, som moderne mennesker knap kender af navn: pæoner, fingerbøl, kejserkroner, stokroser, malopper, torskeflab, københavner, ambra, balsam, krusemynte, lavendler, skrigekoner, kirsten degnegårdsblomster, klokken fire, judaspøge, hovmænd og blå fluer m. m. I Bregninge præstegårdshave findes en i sin art bemærkelsesværdig taksbestand, ialt 9 træer, som danner en slags allé mellem præstegården og kirken. Deres alder er ved årringtælling blevet fastslået til ca. 200 år, og de kan i højde og omfang fuldt måle sig med de største taks, vi har her i landet f. eks. den berømte taks i Bromølle krohave ved Tissø på Sjælland.

Af anselige træer må også nævnes den store gråpoppel på Lille Rise Bakke, kendt under navnet „Min Svogers Træ“ og i gamle dage brugt som sømærke. Et i sig selv velvoksnet træ placeret fritstående på et af øens højeste punkter ca. 56 m. o. h. skal jo blive storslået. Samt den fredede kanadiske poppel på havnepladsen i Ærøskøbing. Den er plantet omkring 1890.

Kulinarisk set har Ærø et par afvigelser fra det øvrige land, og da de både er gode og ejendommelige, bør de ikke forbigås.

Ingen Ærøbo med agtelse for sig selv spiser kogt torsk, uden at han som supplement til sennepssovsen har små stegte flæsketerner. Ej heller nyder han æbleskiver uden sveskefyld.

Og så er der „Maasebaan“, lammespegepølse, der lagt på et stykke „Kry'erfedtema“ får een til at glemme „Livsens Ondskab“.

Man holder også af 3 slags boller på suppen, den tredje slags er brødboller af rasp. En Marstalspecialitet er tvebaksbudding.

Forøvrigt elsker man „Brø“ til kaffen, og det skal være godt, og der skal mindst 7 slags til. Derfor kan der eksistere 4 bagere i en by med mindre end 1300 indbyggere.

Sproget er en blanding af fynsk og sønderjydsk eller rettere plat-tysk. De mange års samhörighed med Slesvig er ikke gået upåvirket hen. Og da embedssproget i lange tider var tysk, har der selvfølgelig indsneget sig en del tyske udtryk i daglig tale, og mange af disse udtryk findes endnu, ligesom der findes mange tyskprægede slægtsnavne.

Det mærkeligste ved sproget er, at det ikke ejer stødtone, men hvor liden øen end er, så er dialekten forskellig i de forskellige byer og landsbyer.

Så er vi nået til den landskabelige skønhed, og dør slår Ærø alle rekorder.

Begeistrede, lyriske turister har kaldt øen for en åkande, der vipper på vandet. Godt den ikke er det, især i nordvest storm.

Andre har lignet den med en juvel i et kosteligt smykke, atter andre, mere jordbundne, har fundet ud af, at den minder om en gammel isbjørn, der ligger på ryggen med udstrakte ben.

Men åkander, juveler og isbjørne er der mange af, der er kun eet Ærø!

Ærø ligger syd for Taasinge og Fyn, mellem Langeland og Als. Den bestod tidligere af to halvdele, der var forbundet med en lang strimmel land, det såkaldte „Drei“, der endnu den dag i dag efter inddæmningen i 1856 kaldes „Drejet“.

Størrelse 86 km², indbyggertal ca. 10.500 (1960). Længden fra Marstal til Skjoldnæs fyr 31 km. Bredden er meget forskellig, det bredeste sted – fra Ærøskøbing ud til Østersøen ved Dunkær Mark – er 8 km.

Klimaet er sundt, luften ren, og folk bliver gamle. Epidemier er sjældne. Terrænet er bakket. Et af de højeste punkter er Olde Bakke, hvorfra der er en vidunderlig udsigt over næsten hele øen.

En anden meget smuk udsigt er toppen af Lille Rise Bakke. Herfra ses Ommelshoved (i klart vejr land og vand 7 gange), Lilleø, Dejre og Ærøskøbing.

Jorden er de fleste steder fed og overalt veldyrket, derfor kan folk klare sig på 10 tdr. land eller derunder, 20 tdr. land er en gård.

Ærøboen er en god landmand, men han er også en dygtig fisker, og hans ry som sømand er internationalt.

Hvem kender ikke Marstal af navn, hvem har ikke set et pragtfuldt sejskib eller en damper hjemmehørende i Marstal, og hvem har ikke truffet en stout sømand fra denne by. „En skipper fra Marstal, en skonnert fra Baagø“ hedder det i en af Seedorffs viser.

„Ærøboer og gråspurve kan man træffe over hele verden“, siger et gammelt ord. Men fordi man træffer en ærøbo, kender man ham ikke. Han ser sine folk an, men bag hans reserverede holdning findes egenskaber af værdi: ærlighed, hjælpsomhed, gæstfrihed og et lune, der ikke er så anmassende som det fynske, men heller ikke så tungt som det sønderjydske.

Selv om de ærøske søfolk fo'r ud i den store verden, var de alligevel trofaste mod øen, de giftede sig kun med de hjemlige piger, og på den måde var i ældre tid næsten alle i familie.

Nu er der derimod meget fremmed blod blandet op i det ærøske, således at den truende degeneration udeblev.

Ærøskøbing

(ca. 1265 indbyggere)

Ærø har kun een købstad: Ærøskøbing.

Marstal, som har et større indbyggerantal og et stort navn på verdenshavene, benævnes stadigvæk som handelsplads.

Ærøskøbing kaldes af turister for „Æventyrbyen“. Og for turisten fra den larmende storstad må det også være et æventyr at

komme til en lilleputby, hvor alt ånder fred og ro, hvor de gamle, fredede bindingsværkshuse stråler af renlighed og maling, hvor trafikken ingen trafik er, og hvor befolkningen bevæger sig i et tempo, der er mennesker værdigt. Ingen nervøs uro, intet hastværk, der er en dag i morgen.

Det giver balance i sindet, og det giver tid til at leve livet.

Byen er bygget, som en by bør bygges. En samling huse omkring et midtpunkt. Midtpunktet er den kønne gamle kirke, bygget 1756.

Torvet er en blanding af nyt og gammelt. Her ligger den fine gamle dommergård fra ca. 1776 (i facaden mod haven er vinduer med små ruder bibeholdt) side om side med rådhuset (1863), som bør forbigås i stilhed. Dets forgænger var et smukt 2 etagers hus af materialer så solide, at det næsten var umuligt at nedrive det, hvilket man kun gjorde, fordi der skulle være plads til en arrest. Dette rådhus stod længere inde mod torvets midte og var fra 1778. Og før dette igen var lovens hus en ombygget herskabs-hestestald, skænket byen 1634 af Hertug Philip af Glücksborg, som var ejer af herregården „Kiøbinghof“, der i vore dage er Jens Hansens købmandsgård.

Herregården kom i handelen allerede i 1706, og i 1754 blev den solgt til købmand Peter Claussen, hvis familie var velstående og honnet og med „næsten adelige rettigheder“, og den kom kun sammen med noblessen! Denne må nu have talt mange medlemmer, for da Peter Claussens slægtning (broderdatter) Anna Jensdatter i 1738 holdt bryllup med herremanden (forpagter) til Voderupgård, en anden af Ærøs 5 herregårde, Anthon Ulrich Hansen, skrev Ambrosius Stub, den lidt forhutlede digterstudent, der i en årrække flakkede rundt som skriver og huslærer på herregårdene i det sydfynske øhav, følgende vers:

De sadd 500'de Siæle i Rad
Og fik overflødig af Viin og af Mad,
Jo meere de tæred, jo meere de fik,
Og det er Jens Claussens sædvanlige Skik.

Samme år lavede Ambrosius Stub også et skilt til Peter Claussens krambod, som imidlertid må have ligget et andet sted dengang, for som før nævnt købte Claussen først „Kiøbinghof“ på et senere tidspunkt:

Her holdes Vare fal paa gammel ærlig Viis,
Med Bonitet i Kram, med Billighed i Priis,
Min Ven! Kom ind, bese, beting, betal kun rigtig,
Saa er du mig, jeg dig, forresten intet pligtig.

Da kong Frederik den V 1750 besøgte Ærø for at se sine nye besiddelser, boede han på „Kiøbinghof“. Tavle over døren Søndergade nr. 18.

På hjørnet overfor købmandsgården ligger sparekassen (indstiftet 1820), bygget af arkitekt Alexis Prior og indvendig dekoreret af maleren Jacob Jørgensen. Midt på pladsen ses et genforeningsmindesmærke udført af de to lokale, afdøde kunstnere Sofus Paulsen og Jacob Jørgensen. Lindetræet er Ærøskøbings symbol og findes i byvåbenet.

De to egetræspumper er nu sjældent i brug, men indtil 1952 var de byens væsentligste vandforsyning. De havde ganske fortrinligt vand, blødt og velegnet til kogning, ikke mindst af gule ærter, men tiden krævede et vandværk. (Det er vandtårnet, der ses overfor „Bymøllen“ på „Møllebakken“). Pumperne er imidlertid en turistattraktion. Det primitive i, at byens borgere, lige op til vore dage, måtte gå til torvet efter vand, morer de fremmede, og deres vittighed er det, at den ene pumpe havde varmt, den anden koldt vand.

Overfor pumperne ligger „Visdomskilden“ gemt bag en række lindetræer. Det er byens ældste skole, og at dømme efter navnet må den have haft dygtige lærere. Bygningen er fra 1782, og facaden er fredet. Indvendig rummer den flere smålejligheder. På gavlen ses et relief af assessor B. N. E. Steenstrup (omtalt side 5).

Ærøskobing Kirke bygget 1756.

„Priors Hus“ 1690.

En rundtur udgående fra Torvet med ansigtet mod rådhuset vil forme sig således:

Til venstre ad Søndergade passerer man først Jens Hansens

købmandsgård (Kiøbinghof) og lægger mærke til det ualmindelig kønne gårdinteriør, derefter et par vinduer med arbejder af en afdød, lokal billedskærer.

Så kommer „Priors Hus“, der er indrettet med meget smukke almueinteriørs. Det ejes af fru arkitekt Prior og er ved testamente skænket til „Solistforeningen af 1921“.

Huset er bygget i 1690 og har følgende inskription over døren: „Gud bevare dette Sted fra Ildebrand og al Fortræd, velsigne dem, som her skal bo, med Sundhed, Næring, Fred og Ro. Lad Huset staa til Raadnelse, vor Ven til Lyst, Uven til Spe“.

Paa den anden side af „Mælkevejen“ (gennemgang til mejeriet) er stadens ældste hus, bygget 1645 af skipper og smugler Bertil Eriksen. Denne fik 1648 en søn, Claus Bertelsen, der blev datidens mest kendte smugler, og så begavet var han, at han, trods de mange domme for smugleri, endte som byfoged i Rudkøbing og inspektør over grevskabet Langeland. I Rudkøbing kirke hænger en minde-tavle over ham. Huset er fredet i klasse A og har siden 1951 båret navnet „Kiøbinghus“. Dette år blev det restaureret med tilskud fra Nationalmuseet, og det er indvendigt ført tilbage til sit formodede udseende. Det er for tiden indrettet som kaffestue. Over de to halvdøre, forsynet med fork-lignende beslag, står følgende:

Salme CXXVII Huer den sin Næring have vil
 met Gud oc Æren, see sig til,
 naar hand til Arbed gaar afsted,
 hand beder Herren følge med.

Det er en af Davids salmer, gendigtet af ærøboen Anders Christensen Arrebo (se busten ved havnen). Han, der var præst og biskop, har oversat og sat på rim alle Davids salmer, ligesom han har oversat og sat i hexametre „Skabelsen“ o. m. a. Han var en højt begavet mand, der dog ikke var blind for verdslige glæder. Som curiosum skal nævnes, at han også har digtet nogle af vægter-versene.

„Kiøbinghus“ 1645.

Overfor „Kiøbinghus“ ligger præstegården, hvor øens provst residerer.

Lige før Gåsetorvet, på højre hånd, ses en sokkel med tysk inskription, hvori en af husets tidligere beboere takker Gud, fordi

„Østerlide“ 1730.

det blev ham forundt at tilbringe lykkelige stunder her. Da der er tradition for, at hertug Christian skulle have haft et privat domæne i dette kvarter, troede man, da soklen ved et tilfælde blev afdækket for få år siden, at have fundet dette, men forskere af Ærøs historie mener ikke, at det er tilfældet. Hvem der så har talt med denne lyriske tunge, ved man ikke, dog nogen helt almindelig mand har det ihvertfald ikke været.

Man fortsætter til Gåsetorvet, hvor en tjæret trægavl giver gadebilledet karakter. Gaden fortsætter i „Øster“ og „Smedevejen“, der fører til Marstal (13 km). Det smukke gamle hus, kaldet „Østerlide“, er fra 1730 og tilhører havearkitekt Johannes Tholle (nr. 9). I begyndelsen af Smedevejen lægger man på højre hånd mærke til en gammel reberbane, en af de få her i landet, hvor der hvert forår rebes høstbindegarn og kotøjr.

Men vi skråner over Gåsetorvet til Nørregade, hvor vi på venstre hånd træffer et lille bindingsværkshus med frontespice fra omkring

"Dukkehuset".

år 1700 (nr. 30). Skrås overfor er „Slippen“, en lille smutvej ned til molen med de høje, ranke popler, med bådebroer og snadrende ænder.

Nørregade har ikke en eneste butik, det er den mest stille gade i byen og en af dem, man ikke har fundet det betimeligt at forsyne med en bedre brotlægning. Nørregade skal opleves i måneskin. Den er da indbegrebet af al gammel provinsidyl. Frontespicerne, der står som silhuetter mod himlen, det sagte sus i træerne på kirkepladsen og duften af blomsterne i de små forhaver. Øde og forladt ligger gaden hen, men af og til lister en kat langs husrækkerne.

Brogade, der går fra Torvet til havnen, hører sammen med Vestergade til de mest trafikerede. På det højre hjørne og strækende sig ned mod havnen har man hotel „Harmonien“ med den smukke gamle indgangsdør og til venstre en stor smuk ejendom, der går 13 fag op ad Brogade. Hvornår denne bygning er opført, vides ikke, men i 1777 var den bolig for landfoged Johann Heinrich Prehn. I 1797 var den posthus og senere igen amtsstue. Siden 1955 har den huset hjemstavnmuseet. Blandt den meget store samling af møbler, porcelæn, gangklæder m. m. skal særlig fremhæves en række håndskårne blokke til kattuntryk. At museumsforeningen har set sig i stand til at erhverve så stor en bygning, skyldes tilskud fra et fond, testamentarisk oprettet af byens første folkevalgte borgmester, sagfører Vilh. Andersen.

Fra Nørregade går vi over til Smedegade vis à vis hotellet, og det første, der fanger ens opmærksomhed, er et lille rødt „Dukkehus“, i gamle, fordringsløse tider beregnet til to familier!

Den nedlagte fattiggård på venstre side er et smukt stykke arkitektur, og den giver husly for to ejendommelige samlinger – flaskeskibe og piber – som administreres af turistforeningen. En sømand (fhv. hovmester Peter Jacobsen, død 1960 87 år gammel) havde i sin fritid, et langt liv igennem, med snilde fingre anbragt skibe af alle arter og nationaliteter i flasker af alle former. Der er ikke to flasker eller to skibe, der er ens, og „Flaskepeter“, som sømanden i daglig tale hed, påstod at han selv havde tømt alle flaskerne, undtagen dem der indeholdt mælk! Og en arbejdsmand har sat alt, hvad han ejer, i en enestående samling

af piber fra alverdens lande. Der er 500 ialt, og det er Europas største „kollektion“ af piber. Det er et interessant museum, der hvert år har mange tusinde besøgende. Et skilt i form af en flaske gør det let at finde vej. Også kommunebiblioteket er lejer her. Skiltet er en bog.

Så er vi nået over til Vestergade, den mest berømte, den af kunstnerne hyppigst forevige. Her er flere smukke huse, og karakteristisk er det, at mange af dem ligger med gavlen ud til gaden. Man lægger mærke til det røde bindingsværk på Smedegadehjørnet og lige overfor et med lysegrønt træværk. Og så er her kønne gadedøre og ejendommelige håndtag og dørhamre (nr. 22). Et bindingsværkshus (nr. 23) med karnap fra det 17. årh. var tidligere museum, men ejes nu af en privatmand. Der er posthuset fra 1749 (bemærk dørhammeren), skrås overfor har vi hotel „Ærøhus“, bindingsværksbygning med gammel dør fra 1836, og der er endelig de to sammenbyggede ejendomme stammende fra 1784, hvorom der fortælles, at de blev bygget af en rig skipper til bolig for hans to giftefærdige døtre. Den ene halvdel er apoteket, og den anden ejes og beboes af billedhuggeren Gunnar Hammerich. Ejendommene er fredet i klasse A.

Dette gadebillede findes i mange hjem landet over i radereren Tom-Petersens streg. Vi passerer skolen og Sluttergyden, der går til kirkegården, og Vestergade fortsætter ud af byen til Møllebakken, vejen til Søby (16 km). Til Marstal (13 km) drejes til venstre ad Søndergade eller Pilebækken.

Lige før bakken, Vesterbro nr. 12, ligger et privat museum, kaldet „Hans Billerhuggers Hus“. Det er fra ca. 1750 og indeholder bl. a. en meget fin samling Kellinghusen-Fajance. Her er også møbler fra de gamle herregårde og en del Fabricius-ure. Gennem tre generationer har slægten Fabricius lavet ure i Ærøskøbing. Den almindeligste facon er lig Bornholmerens, og de fineste af dem kan vise sol, måne, stjerner og dato.

Går vi ad Søndergade, ender vi på Torvet. I denne gade er der flere gamle købmandsgårde. Ved torvet ligger kirken. Den nu-

Smedegade. Flaskeskibs- og pibesamlingen i huset til venstre.

værende kirke er bygget 1756–58 for midler indsamlet i alle købstadskirker i landet efter tilladelse fra Frederik den 5.

Den oprindelige kirke, der var af kvadersten, var meget brøstfældig, og da kongen i 1750 besøgte byen, turde man ikke lade Majestæten gå ind i kirken af angst for, at den skulle styrte sammen over ham. Overleveringen fortæller, at den nye kirke blev bygget uden om den gamle, som så senere blev revet ned. Det forklarer måske det meget store kirkerum til så lille en by, og det havde den fordel, at man ikke stod uden kirke i så lang tid, som det ellers ville have været tilfældet. Den nye kirke havde oprindeligt 3 gotiske hvælvinger med puds. Disse afløstes i 1890 af en tøndehvælving, også af træ, men uden puds, som i 1950 blev hvidkalket og understøttet af to søjlerækker.

Denne sidste ombygning, der kostede $\frac{1}{4}$ million kr., blev foretaget med statsstøtte, hjælp fra Ærøskøbing Sparekasse og indsamling blandt Ærøboere over hele verden. Restaureringen af

Prædikestolen 1634
Ærøskøbing kirke.

prædikestolen, de malede smukke blomster fra Flora Danica og den smagfulde farvesætning af kirkerummet skyldes Nationalmuseets konservator Einar V. Jensen.

Arkitekt ved ombygningen var Andreas Jensen, Svendborg.

Maleriet på altertavlen er en kopi af Eckersberg. Originalen hænger i Frue kirke i Svendborg. Prædikestolen, som er fra 1634, gengiver motiver fra Jesu liv. Den er en gave fra hertug Philip og hans gemalinde Sophia Hedvig. Døbefonten er fra det 12. årh. Af kirkens 5 malmlysekroner er de 3 gamle. Hvornår de er lavet, vides ikke, men de er i hvert fald repareret i 1758. Der findes 4 kirkeskibe. De to øverste, barken „Pax“ (1937) og jagten „Haabet“ (1940) er begge skåret og skænket af maskinchef Jørgen Svarer, Ærøskøbing. De er lavet ombord på lange rejser. Det nederste til højre er et fuldskib. Det hedder „Deus regit“ og er skåret i 1896 af krydstoldbetjent Kisbye, Ærøskøbing efter tegning af Johannes Møldrup. Det er „planket op“ og er i det hele et meget fint og nøjagtigt arbejde. Skibet nederst til venstre „Ther-

mopylæ" er skåret af skibsbygmester Gorm Clausen, Marstal, som en overgang havde sit virke her i byen. Det er også Gorm Clausen, der har lavet kirkeskibet „Hans Peters Minde" i Marstal kirke. „Thermopylæ" var en berømt engelsk clipper, der forbavtede verden ved at tilbagelægge turen til Australien på 42 døgn.

Orglet er et fint koncertorgel med 16 stemmer anskaffet i 1881.

Ved genindvielsen den 18. juni 1950 afsløredes i våbenhuset en mindetavle over krigsforliste søfolk fra Ærøskøbing. Inskriptionen slutter med følgende vers af Edwin Frandsen:

Sømænd var de –
Sønner, Fædre,
Danske Hjerter
Dem vil hædre.

Ude på kirkepladsen ses en gammel gravsten over landfoged Johan Georg Tilemann, født i Slesvig og død i Ærøskøbing 1806. Han blev landfoged på Ærø i 1784. Den første landfoged var Johan Heinrich Prehn, født i Flensborg. En landfoged skulle være jurist, idet han var præces i retssalen og politimester over hele øen. Dette var en ordning, som Struense fandt på, og den blev praktiseret fra 1774–1866 på Ærø, Rømø, Sild og Før.

Man går hurtigt Ærøskøbing igennem, men den er jo også kun lille. I 1960 var indbyggerantallet 1265. Som kuriosum kan fortælles, at da byen i 1810 havde det samme antal indbyggere, var den større end både Frederikssund, Holbæk, Sorø og Vordingborg.

Men rosinen i pølseenden er absolut gyden.

Gyden er og bliver gyden. Et charmerende forbindelsesled mellem de to hovedgader, Brogade og Vestergade. På Brogadehjørnet ligger „Hammerichs Hus", et to etagers bindingsværkshus fra år 1700.

Her findes en enestående samling møbler, porcelæn, glas, kakler, køkkenredskaber m. m. Altsammen samlet med indsigt og kærlighed, således, at de mange værelser står som et skønt, levende privat museum med meget høj kulturel værdi.

Interiører fra
„Hammerichs Hus“ 1700.

I det gamle toetagers hus (Gyden nr. 5) boede (se mindeplade over døren) apoteker A. H. Riise, født 1810, som efter en meget fin uddannelse herhjemme rejste til Dansk Vestindien, hvor han i en årrække drev apotek og forsynede de vestindiske øer og en del af det amerikanske fastland med medicin. Han blev en af Danmarks rigeste mænd og gjorde sit navn verdenskendt ved fabrikationen af „A. H. Riises Bayrhum“.

Længere henne lokker biografen, indvendig dekoreret med abstrakte vægdekorationer, udført af billedhuggeren Yan.

Går man ned til havnen, vil man straks lægge mærke til det lille, hvide kogehus (tidligere med ledefyr) for enden af midterkajen. Det har såvidt vides kun Assens magen til. Det stammer fra den tid, da alle skibe var af træ og det på grund af brandfaren var forbudt at kokkerere i havnen. I kogehuset fandtes kabys og kogegrej, og madlavningen foregik der. Senere anvendte fiskerne huset til tjærekogning, nu kan besætningerne på skibe og lystbåde hente ferskvand, og der er indrettet toiletter.

Selve havnebassinet (påbegyndt 1830) er firkantet. Et stort stykke af denne kaj er reserveret lystbådene, og sommeren igennem ligger her fremmede sejlere, danske og udenlandske, side om side ved den bekvemme, brede bro. Og hvis det ikke er en skipperløn, er det den bedste lystbådehavn i landet.

På modsat kaj ser man på „Ærø Korn“s bygning angivelse af stormflodens højde i 1872. Nærmere anlægget ligger Ærøskøbing sejlklubs udmærkede klubhus, der er bygget af medlemmerne.

Kommer man søværts fra med en af de store, moderne færger, „Ærø“ eller „Ærøsund“, passeres først på højre hånd færge-selskabets kontorbygning og på venstre hånd et træskibsbyggeri (hvorfra der årligt søsættes 2-3 fiskekuttere), en motorfabrik, rutebilstation og kiosk, og man når frem til et lille anlæg mellem havnen og Jomfruvejen. På hjørnet står en mindsten over „Riseulykkens ofre“, mandskab og passagerer, der omkom, da rutebåden „Rise“ blev minesprængt i Høje-Stene løbet i 1940. Længere fremme i anlægget, stadig ud mod Jomfruvejen, står en buste af digter-

præsten Anders Arrebo, der fødtes i Ærøskøbing 1587. Busten er udført af billedhuggeren Gunnar Hammerich. Endvidere ligger der gamle fortøjningsankre og kølhalingssangspil.

Lige uden for havnen ligger den lille ubeboede holm Dejro (Digerø) som et reservat for rugende svømmefugle og om sommeren græsning for kvier og en tyr. Ligeså med Lilleø ud for Nevre Strand længere inde i bugten. På Lilleø lå der tidligere et husmandsbrug, men stormfloden 1872 fordrev familien, og siden har ingen vovet at bosætte sig der.

Der er mange gode ture, korte og længere med udgang fra Ærøskøbing.

T U R 1. (Byen rundt, ca. ½ time.)

Starte fra havnen ved hotel „Harmonien“, gå langs vandet ad Molen (stien med de høje popler), den drejer ved brandstationen til højre ind i Bøssehage (Kastaniealle). Man krydser Østergade, fortsætter ad Pilebækken forbi telefonbygning (v.), smedje (h.) til en gammel, morsom høj pumpe (v.), og vender man sig om her, lægger man mærke til tre husgavle, der springer morsomt frem for hinanden. Vestergade krydses, og der fortsættes ad Vråvejen forbi Baggavle, – (midt på Baggavle ligger et par hyggelige bindingsværks-sommerhuse lidt tilbagetrukket), – ud til kirkegården. Lige før denne en lille udmærket „Zoologisk Have“. Gennem kirkegården, hvor man bør lægge mærke til de gamle sten og kors fra sløjfede grave, der er stillet op i græsrabatterne hele kirkegården rundt. På en rotunde i midten, omgivet af høje træer, står en gravsten over to toldinspektører fra Slesvig, der forulykkede en stormvejrsdag den 4. juli 1848. De var på gennemrejse fra København, og under opholdet i Ærøskøbing havde de besøgt kirkegården, som især den ene fandt så henrivende, at han bad om at blive begravet her, når han engang skulle forlade disse haller. Alt for hurtigt fik han sit ønske opfyldt. Næste dag sejlede en skipper fra byen dem til Slesvig, men et stykke uden

Ærøskøbing havn.

for Søby kom de ud i hårdt vejr, og de to toldembedsmænd, der af forsigtighedsgrunde var lukket inde i kahytten, druknede, da skibet forliste, mens skipperen reddede sig.

Man fortsætter ad kirkegårdsalleen (lindealleen), drejer til venstre ad Baggårdevej, ved hjørnet af Sygehusvejen ligger campingplads, og vejen drejer til højre forbi teknisk skole (om sommeren vandrerhjem) og det smukke alderdomshjem, bygget af arkitekt Prior og ender ved havnen. (Der er 8 bænke på denne tur + adskillige ved havnen.)

TUR 2.

Fra havnen ved Færgeselskabets kontorbygning ad Strandpromenaden over Sjørenden (meget lille vandløb) til venstre langs Vesterstrand eller gennem „Strandskoven“, hvor der findes et sommeretablisement, ud til Sygehusvejen, der atter fører ind til byen. Sygehuset er opført 1938, det har 60 sengepladser.

TUR 3.

I stedet for under tur 2 at gå lige ud og til venstre, når man er kommet over Sjørenden, kan man svinge til højre og gå langs hegnet over den næste lille bro op til vejen og derefter til højre langs de farveglade badehuse til „Bjerget“ med kamsjatkaroserne. Og så, enten den lille tur op på „Bjerget“ til højre helt ud på „Bjergodde“, hvor der findes en lille plantage, som man går rundt om for at nå frem til en af turistforeningens bænke. På den kan man nyde den skønne udsigt mod byen. – Eller er man godt gående og har fornuftigt fodtøj på, så er der den længere tur langs bjerget og badehusene og „Urhovede“ (klinten) rundt enten langs stranden eller oppe på en marksti. Det er en køn tur, der er noget pompøst ved den næsten lodrette klint og noget rørende ved de 5 gårde, der ligger så isoleret på den lange tange, der minder om en kæmpemæssig bølgebryder.

Det må frarådes at bade ved Urhovede, da der findes sandhuller („Hestehuller“).

TUR 4.

Vesterstrand er den ideelle badestrand. Vandet er salt og friskt og så lavt, at selv de mindste børn kan bade uden risiko. Derfor skal svømmere ikke tro, at de kun kommer til at vade, for der er tre revler og dybt vand, såsnart man kommer ud over anden revle. Bunden består de fleste steder af det fineste, hvideste sand, ligeledes forstranden, så her kan lille Peter bygge slotte og grave kanaler, mens forældrene slikker solskin i „Gryderne“ mellem marehalm og engelsk græs.

Omtrent midt på stranden har turistforeningen 2 åbne badehuse til fri afbenyttelse samt et lukket med 4 kabiner, til dette fås nøgler i turistbureauet. På marken ved Strandskoven er der teltplads og toiletter i skrænten ved Bjerget.

TUR 5.

Op over Møllebakken (fortsættelsen af Vestergade, Vesterbro) lige forbi „Bymøllen“ til venstre ad Kærlighedsstien, den første vej – eller ad næste vej, Tivolivejen – fra Kærlighedsstien er der en skøn udsigt, og man kan nyde den siddende, idet turistforeningen har to bænke her. Stien munder ud i Smedevejen eller Marstalvejen. Vi går til venstre mod Ærøskøbing og passerer på højre hånd Gentofte Kommunalærerforenings Feriekoloni.

TUR 6.

Også ad Vestergade, Vesterbro op ad bakken forbi „Bymøllen“, ned ad bakken forbi vejen, der fører til Borgnæs og til venstre ad næste vej, kaldet Lammehusene, lige før 2 km stenen. Det har intet med lam at gøre, men er en sammentrækning af Lange-Mose-Husene. Vejen fører ud til Stokkebybakke, man drejer til venstre, går over bakken (smuk udsigt) og nede på den anden side støder til Smedevejen (Marstalvejen) og går til venstre ad denne til Ærøskøbing. Før man går op ad Stokkebybakke drejer en sti til højre over marken, og man kommer ud til Brynkehøj, en smukt bevaret kæmpehøj.

TUR 7.

Endnu en gang ad Vestergade, Vesterbro, forbi „Bymøllen“, men denne gang dreje til højre (efter 1,8 km stenen) ad Borgnæsvejen gennem Øsemærk til stranden ved Borgnæs. De levende hegn består her af tjørn, slåen, kræger (på ærøsk krier) og kastanie. Hvor vejen svinger, ligger store arealer inddæmmede eng med tusindvis af vilde blomster. Intet steds er mælkebøtterne så store og så gule som her, hvor de står side om side med kraftige eksemplarer af plettet gøgeurt. – I gamle dage før inddæmningen, stod Stokkebymose i forbindelse med havet ved en bred og dyb rende. Den dreng, der ikke kunne svømme over den rende, var ikke nogen rigtig dreng. Dæmningen, som følger hele vigen, blev bygget ca.

1856 på initiativ af folketingsmand, assessor Steenstrup. Ved omtalte rende lå i begyndelsen af Middelalderen et firkantet fort, i nyere tid kaldet „Kongens Bakker“. De er forøvrigt snart ødelagt ved grusgravning.

Ved dæmningen har Turistforeningen en bæk. I stedet for at gå langs dæmningen, hvorved man ender enten i Tranderup eller Bregninge, drejer man til højre og kommer gennem Vrå tilbage til Ærøskøbing. Denne vej er kantet med morsomme gamle piletræer. Hule, vinde og skæve står de og ligner eventyrskikkelser. De er bristefærdige af hemmeligheder, og de giver husly for fugle og lækatte og blomster af alle arter, for i tidens løb er revner og fuger i de gamle træer spækket ud med jord, og blæsten har optrådt som sædemand.

Turen varer ca. 1½ time.

TUR 8.

Man kan også gå ad Kirkegårdsalleen, videre langs kirkegårdens nordre side (Stat-ene-vejen) og dreje ad stien til højre, umiddelbart efter gård nr. 2 til sportspladsen, skrå over den og fortsætte ud til Sygehusvejen. Det er en rar lille tur.

Sportspladsen er kommunens, men den står til fri afbenyttelse for byens sports ungdom, der selv har bygget klubhuset.

Rise

(ca. 1600 indbyggere)

MAN kan tage rutebilen til Marstal, stå af i Store Rise, bese kirken og tage næste bil tilbage til Ærøskøbing.

Rise sogn er stort i udstrækning og et af de rigeste sogne i landet. Store Rise nævnes af alle byer på Ærø tidligst i historien.

Kirken er den ældste på øen, og som det ses af grundstenene, er den bygget op i flere tempi; den ældste del menes at være fra

Rise kirke.

det 11. århundrede. Den var oprindelig viet til St. Nicolaus (den første kirke i landet, der viedes til St. Nicolaus, var Slangerup kirke i 1098), og den nævnes første gang i historien i det 14. årh. Den tilhorte St. Knudsbrødrene i Odense, selv da øen i verdslig henseende stod under Hertugdømmerne. Den trefløjede altertavle er af træ med udskårne figurer i haut relief, forestillende Jesu lidelseshistorie. Der er f. ex. benyttet et meget sjældent motiv „Judaspengene“, og så vidt vides, findes dette motiv ikke i nogen anden dansk kirke, ej heller i nogen slesvig-holstensk. Uden tvivl drejer det sig om et tysk billedskærerarbejde. Man ved ikke, hvem kunstneren er, men der fortælles på øen følgende sagn: En Marstalskipper havde i Tyskland købt altertavlen til ophængning på sit eget domæne, og mens han var på vej hjem med den, kom han ud i hårdt vejr og var ved at forlise. Da bad han Gud om at stilne stormen, og som tak lovede han at skænke tavlen til kirken. Og det gjorde han, og kirken var Rise, for Marstal havde

ingen kirke på det tidspunkt (Marstal kirke opført 1738), og folk kom sejlene en del af vejen, for Graasten Nor eksisterede ikke dengang. Inddæmningen påbegyndtes i 1856 og fuldførtes nogle år efter. Færgestederne var Kragnæs og Lille Rise. Sidstnævnte sted var der en kro, hvor kirkegængerne kunne styrke sig inden den lange vandring ad Kirkevænget til kirken, hvor de skulle gå ind ad den nordre dør (det nuværende kapel). Denne dør kaldtes „Østlændingenes indgang“. Den sydlige dør var forbeholdt Rise sogns beboere. Prædikestolen er fra 1622 og er en gave fra provst Mads Lauritzen Wittinge (i Rise 1621–36). Et tidligere pulpitur tilhørte godset Gråsten og var hertugens stol. Hertug Christian (søn af Philip af Glücksborg), som nu ejede Ærøskøbing og godserne Gråsten og Voderup, skænkede i 1690 et orgel til kirken. Det blev dog i 1884 erstattet af et andet. Han var gift med Agnes Hedvig, og denne sammensætning af pigenavn har siden ofte været brugt i Rise sogn.

Døbefonten er udhugget sten med messingfad med følgende inskription: „Maria virgo caste ave“, d. v. s.: Hil den rene Jomfru Maria.

„Anno 1663 den 20. October om Midnat afbrændte Rise Kirke Spir og begge Klokker sloges i Stykker og smeltede formedelst Guds Ild, som faldt fra Himlen . . .“. Den nuværende store klokke støbtes på Rise Kirkegård 1665, den lille i 1682 i Odense. Den støbtes dog om igen og fik inskriptionen: „ . . . her henger jeg og skal til Kirken Eder kalde. Tunghoerige Sjæle. O! staar op og falde Verdens Syssel, gaar og hører Herrens Røst, saa ringer jeg for Lig til Eders Sjæle Trøst“.

Kirken blev restaureret af Nationalmuseet 1940.

På den udvendige mur på lavkirken ses omlidset af en tidligere indgang, og herover sidder en sten, i hvilken der i bas relief er hugget, hvad man antager er „Løven af Juda“s kampe med dragen i overværelse af Treenigheden. På hver side af dette relief findes et mindre – udført i anden stenart – forestillende en mand, der holder et rovdyr i tømme (venstre side af indgangen), og en

mand, der driver et svin (højre). Dette tydes som en opfordring til dem, der går gennem døren, at holde vrede og urene tanker i ave. På den udvendige mur af våbenhuset, til venstre for indgangen, ses indsat en ejendommelig formet granitsten, som kan minde om et nældeblad, og et nældeblad findes i de holstenske hertugers våben og således også i det danske rigsvåben.

Kirkens spir var tidligere tækket med spåner. I 1957 er spiret ved midler fra en testamentarisk gave efter frk. Elna Brandt ført tilbage til de gamle smukke linier og tækket med kobber. Tårnuret er skænket af Rise Sparekasse.

I den middelalderlige kirkegårdsmur findes en dørportal med trappegavle, „Munkeporten“ kaldet. Den fører ind til præstegårdshaven, og på denne side har porten dybe nicher, hvor der antages at have stået religiøse figurer. Det lille hul i muren har muligvis været et kighul, så at man inde fra haven har kunnet se, hvem der „bankede på klosterets porte“, hvis det da ikke ganske simpelt stammer fra en klokkestreng? Ved siden af denne port ses en buste udført af billedhuggeren Gunnar Hammerich, forestillende Th. Tholle, der virkede som præst i Rise fra 1869 til 1875 og i Marstal til 1893, da han udnævntes til provst over Ærø og flyttede tilbage til Rise, indtil han i 1922 tog sin afsked som præst (afsked som provst 1911). Præstegårdshaven gemmer minder fra øens gamle skovvegetation. Kirkeladen er sen-middelalderlig, bygget af munkesten, men gavlene er moderne ommurede. Ved vejsvinget ses en bygning med postkasse (tilhørende graver ved kirken Albert Steen), her lå tinghuset indtil 1773, og her udenfor på vej-trekanten foregik „kagstrygningen“, en straf, der bestod i, at forbryderen stilledes op ad en „kag“ (pæl) og på sin nøgne ryg af bødlen fik 27 slag af 9 ris, 3 slag med hver. Denne straf er først afskaffet i 1866. Der menes, at den sidste dødsdom her på øen blev afsagt i 1727, men om den blev fuldbyrdet, vides ikke.

Bag kirken ligger en 2-kamret langdysse omsat med randsten. Over dyssens ene ende er der senere i oldtiden opkastet en gravhøj. I daglig tale kaldes dette for Tingstedet, fordi det virkelig blev

benyttet som sådan i tidligere tider. To tjørne gør det let at finde stedet. Man kan se det fra landevejen, og det er let at komme til det.

På Rise mark, i nærheden af gården „Højgård“, findes en langdysse, hvor det ene gravkammer er velbevaret. Heroppe fra kan man se viden om, og i klart vejr ses Sejrssøjlen i Kiel. Længere ude på Rise mark findes resterne af bronzealdergraven „Kongshøj“. Den skrider i havet og vil snart være væk. Hvis man, efter at have set kirken, vil fortsætte til Marstal, passerer man lidt efter Rise Sparekasse. Rig og berømt! Det var denne sparekasse, der, som den eneste i landet, nægtede at forhandle præmieobligationer. Sparekassen, der i landbrugets kriseår først i trediverne igennem adskillige år betalte halvdelen af kommunens skat, overdrog Rise kommune et gavebrev på $\frac{1}{4}$ million kr. på sparekassens 100 årsdag i april 1960.

På samme side som sparekassen, længere henne mod Dunkær, ligger først alderdomshjemmet for Rise og Tranderup sogne, dernæst Rise Sogneskole.

Vi runder hjørnet ved Dunkær kro og drejer til venstre, således at vi på højre hånd får de høje bakker, bl. a. Helle Bakke (Lindsbjerg) med rester af oldtidsgrave (en langdysse samt levninger af 2 jættestuer). Fra mange steder på øen kan man se Helle Bakke, ligesom der oppe fra selve bakken er en enestående udsigt til alle sider. Lige før det inddæmmede Gråsten Nor fører en lang allé af popler op til øens største gård, „Gravendal“ (105 tdr. l.). Det er den største af de parceller, der i 1767 blev udstykket fra herregården „Gråsten“ (Grawenstein), der, så vidt man ved, lå længere nede mod Drejet.

Gråsten gods menes opstået ca. 1514 og kom i 1564 til at tilhøre den slesvig-holstenske hertug Hans den Yngre. Der var 483 tdr. l. På den anden parcel fra Gråsten, som i vore dage bærer det samme navn – den smukke, gamle, trelængede gård, der ligger oppe bag gården „Tornhave“ – finder man af og til ved bearbejdelse af jorden sten og murbrokker, og i tørre somre visner afgrøden på

Langdyssen ved Helle.

2 regelmæssige firkanter af et areal på ca. 9 m², hvilket leder tanken hen på underliggende mure, og man mener, at det er fundamenterne til kroen „Den gyldne Svane“, som tilhørte hertugen på Gråsten.

Ved strandbredden ved Gråsten i nærheden af Drejet findes et ødelagt middelalderligt voldsted. Og syd for Drejet var der tidligere rester af „Sct. Albans Meierhof“, hvilket ifølge et gammelt sagn skulle være et helt sogn med kirke og kirkegård. En dag, mens præsten stod på prædikestolen, styrtede både sogn og kirke i havet. Man har fundet rester af munkesten og rester af kistelåg og -håndtag i jorden, ligesom man i havet har set gulvfliser. Den nordiske dialektforsker og lærer, Bende Bendsen, der i 1812 oprettede en privat skole i Ærøskøbing, og som, trods friser, blev her til sin død i 1875 (begravet på Ærøskøbing kirkegård, hans gravsten står ved hovedindgangen), har i 1838 foretaget en udgravning her og var overbevist om, at han stod overfor levninger

af en kirkegård. Videnskaben i vore dage mener imidlertid, at det drejer sig om et befæstningsanlæg fra middelalderen.

„ . . . bølgerne hamrer mod klintens bringe
og orgler toner for fulde bælg,
Sankt Albans klokker bli'er ved at ringe“.

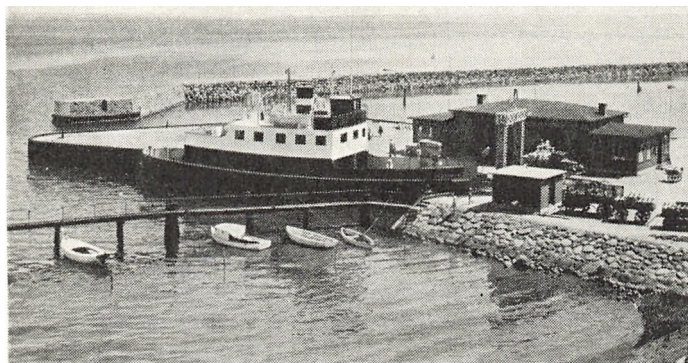
siger Ib Paulsen i digtet om sin hjemøs dunkle sagn.

Ved Drejet står Østersøen ind med al sin kraft og æder høfderne af cementbeton. Det er Svendborg amts dyreste stykke vej. På den anden side af vejen, i det inddæmmede Gråsten Nor, findes en af øens få plantager, men den har hårde betingelser og vokser kun langsomt. Den ejes af Ærø Skovplantningsselskab. Ved Æske, hvor vejen svinger væk fra vandet, står et mindesmærke for dr. E. Biering, der var sognelæge i Marstal og som i 1854 ansøgte ministeriet for hertugdømmet Slesvig om tilladelse til udtørring af arealet mellem Kragnæs og Lille Rise.

Det var et stort projekt at klare for en enkelt mand; der måtte f. eks. bygges to vandmøller, hvoraf den ene endnu står. Den sætter kolorit på spadsere- eller cykleturen mellem Marstal og Ærøskøbing via Lille Rise-Grønnæs (vejstykket ved vandmøllen kan ikke trafikeres af biler). Arbejdet kostede Bierring 2200 rdl. I bompenge fik han næppe meget ind bl. a. af den grund, at der i første omgang blev nægtet ham tilladelse til indkasseringen. Ca. 700 tdr. land blev indvundet til glæde og økonomisk udbytte for mange jordbrugere, men ideens fader høstede kun anerkendelse – mange år efter.

Her er i 1960 af de ærøske kommuner anlagt en mindre flyveplads beregnet til sports- og ambulancefly.

Når man på vej mod Marstal ad Drejet kører langs vandet, ser man til højre ude ved kysten den geologisk berømte og tidligere omtalte Trappeskov Klint. Ud over havet toner sydspidsen af Langeland med Gulstav fyr frem.

Marstal havn med et stykke af den kilometerlange mole.

Marstal

(ca. 2000 indbyggere)

MARSTAL LANDSOGN

Græsvænge – Kragnæs – Ommel

(ca. 2300 indbyggere)

(1. april 1962 lægges de 2 kommuner sammen)

SÅ er vi nået til den berømte skipperby. Der findes vist ikke en sømand verden over, som ikke har hørt navnet Marstal.

Ikke alene har byens sønner pløjet de store have gennem generationer, men de har også gjort sig fordelagtigt bemærket ved godt sømandsskab.

Havnen er anselig af omfang og sikret ved en kilometerlang stendæmning. Den har en ikke helt almindelig historie.

I 1784 ansøgte man om tilladelse til at anlægge en havn, men det blev afslået. Som havn benyttedes dengang „det lille hav“,

vandet mellem de to odder eller, som ærøboerne kalder det, „haler“, Frederiksholm og Ærøhale (Erikshale), men der var ikke sikkerhed nok for skibene, som først og fremmest fragtede de heste, der blev opdrættet på et stort stutteri, der ejedes af de slesvig-holstenske hertuger. Heraf muligvis navnet Mar-stal(d).

Søen var ofte hård ved Ærøhale, og skipperne besluttede da selv at gøre noget. Der måtte bygges en stenmole, og man sikrede sig „halerne“, hvis ejere afstod dem „uden betaling til urokkelig arv og ejendom for Marstal havn“. Man havde søgt kancelliet om pekuniær støtte, men fik den ikke. Så søgte man hjælp hos borgerne, og nogle gav penge, andre sten og jord, og andre igen ydede arbejde. Bønderne stillede deres vogne til rådighed.

Man begyndte den 28. januar 1825. I arbejdet deltog den første dag 89 mand og 9 vogne, og man fik 71 pæle rammet ned og gravet fyldt op.

Man arbejdede søndag og søgn, såfremt vandstanden og vejret tillod det.

Der var store vanskeligheder, der dog alle blev overvundet. I 1830 kunne den søndre mole give ly for mange skibe, og man var allerede i gang med den nordre også. Denne blev dog først færdig i 1846, og så begyndte man på skibsbroen ud for Prinsensgade.

Det er et imponerende og storslået arbejde, som ikke findes magen til noget steds, og man må beundre den samarbejdets ånd, der rådede, og som viser, hvad der kan nås, når man „løfter i flok“.

Skipper Rasmus Jepsen har gjort sit navn udødeligt som primus motor i foretagendet. Ved færgelejet er der i 1913 rejst en mindesten med følgende inskription: „Fædrenes Flid ved Havnens Anlæg 1825 belønner Slægten med dette Minde 1913. Enighed gør stærk“. Ved siden af denne sten er opstillet et gammelt gangspil. Men marstallerne, dette livlige og aktive folk, siger selv, at havnen endnu ikke er, som den skal være, thi „den er som en levende organisme, aldrig færdig, altid på vej“.

Firmaster i Marstal havn.

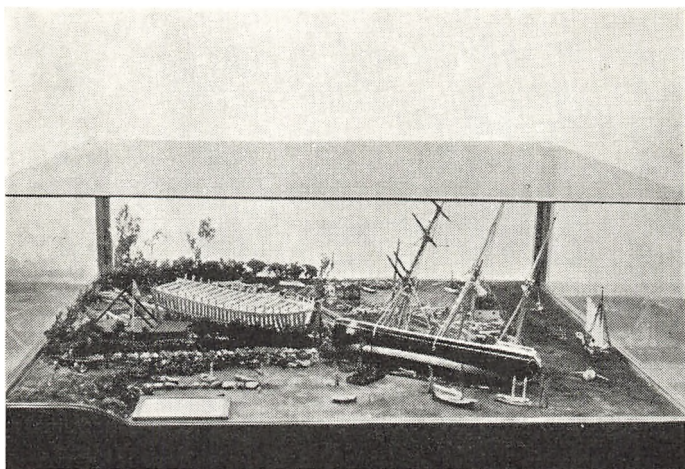
År efter år blev handelsflåden større. I velmagtsdagene omkring 1910 var ca. 400 sejlskibe hjemmehørende i Marstal. Når de alle var hjemme, f. eks. under isvintre, lå 9-10 stykker uden på hin-

anden, og man kunne ikke se igennem for master og rigninger. Der var dengang 5 træskibsværfter i byen. Undertiden havde een mester tre træskibe under bygning på samme tid. Nu er det motorskibene, der tæller. Der er i øjeblikket et stålskibsværft, to træskibsværfter og et par bådebyggerier. Under krigen 1940-45 byggedes en del nordsøkuttere i Marstal.

„A/S H. C. Christensens Staalskibsværft“ er Marstals største virksomhed. Det er en direkte efterkommer af et af de gamle byggesteder for nogle af byens største og fineste sejlskibe. I de senere år er værftet blevet kendt overalt som det sted, hvor „Carolinerne“ bliver til. „Carolinerne“, Danmarks nye småskibstype, har navn efter „Caroline af Vejle“, den første af denne art, søsat fra stålskibsværftet i 1951. „Carolinernes“ fader er konstruktør Martin Nielsen, København. Det er hurtige og bekvemme fartøjer, der, med een stor luge, tilfredsstillende nutidens krav om hurtig lastning og losning, og de er udstyret med alle moderne hjælpemidler. De er alle målt ned til 149 tons, således at de må føres af sætteskipperne. Lasterum er ca. 240 tons dw. På trods af deres galeaserigning vil disse fine, små fartøjer sikkert blive fremtidens Marstal-skonnerter.

Byen er også på anden måde præget af sømandslivet. Her er en udmærket og søgt navigationsskole, der i de sidste år er moderniseret, så den er helt tidssvarende til at give de unge søens folk den ballast og viden, der er nødvendig for at opnå styrmands- og skibsførereksamen. Og ved et i 1960 bygget „5. Maj Kollegium“ er der også sørget godt for de unges ophold. Kollegiet er rejst ved bidrag fra H. M. Kong Frederik d. IX, en række af søfartens store mænd, lokale og andre institutioner m. fl.

Marstal har et fortrinligt museum, selvfølgelig først og fremmest præget af søfarten med et utal af malerier af marstalskibe i storm og stille, og med skibsfartens beretninger i dagbøger, dokumenter og protokoller, og der er sjældne sager bragt hjem fra fjerne lande, men også adskilligt fra livet på Ærø i gamle dage har fundet plads her sammen med en stor samling

Fra skibsmodelsamlingen Marstal museum.

stenalderfund. Det allervigtigste er dog en enestående samling skibsmodeller, som ingen turist må undlade at se. Samlingen stod tidligere under mere private former i en villa udenfor Marstal, men i 1957 blev den ved indsamlede midler erhvervet og flyttet til en nybygning ved Marstal Museum, og her har den fået en god placering.

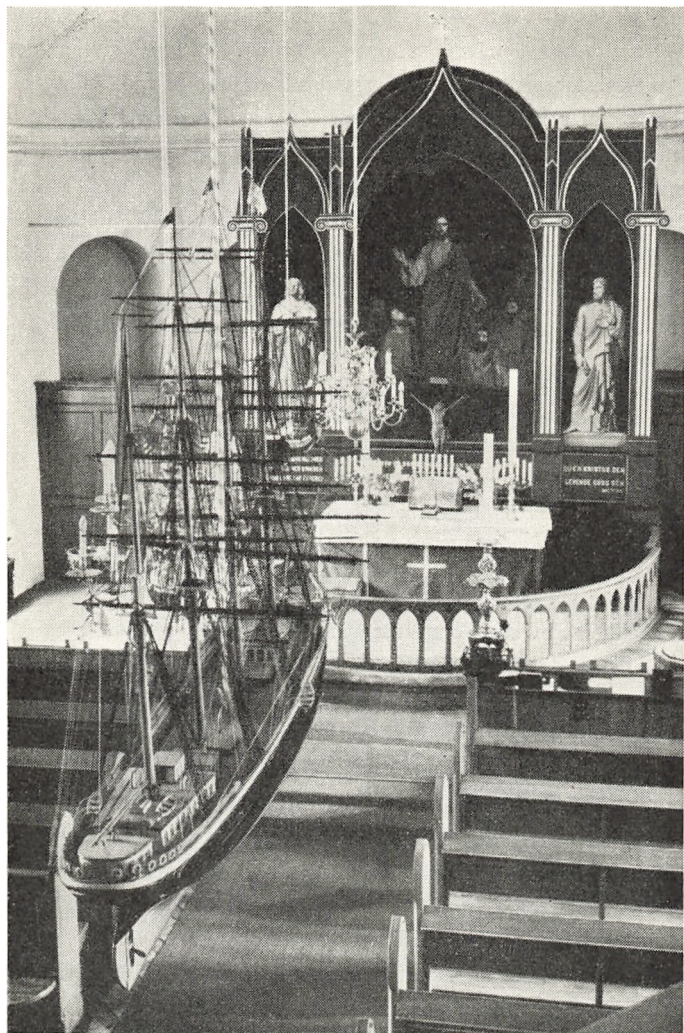
Den skyldes marstalleren Lorentz Hansen, der har lavet alle modellerne nøje efter de originale tegninger og i de rigtige træsorter, og man skal vist være skibskyndig for fuldt ud at forstå, hvilken præstation der ligger bag ved, at skibene er spantet op, og selv de mindste blokke og andre detailler er fremstillet i håndarbejde. Særlig skal nævnes en pragtfuld model af skoleskibet „København“, men også kongeskibet findes og en masse berømte udenlandske skibe fra fortid og nutid. Columbus' flagskib „Santa Maria“, det engelske admiralskib „Golden Hind“, den hurtiggående clipper „Cutty Sark“, der havde sin jomfrurejse i 1870 og forbavsede alle ved at skyde 17 knob sine 921 tons tiltrods. En meget flot model er også Woolworth-millionøsen Barbara Huttons

lystyacht „Husar“. Men der er også fiskekuttere, fuldriggere, toldkrydsere, skovlvodsbåde, grønlandske fangstbåde, muddermaskiner og et helt panorama over Marstal Havn i gamle dage med kølhalede skibe og meget andet.

Og her er „Minors Hus“, et annex til museet, indrettet som et typisk gammelt sømandshjem. Rasmus Minor, byens velgører, var født i dette hus. Han emigrerede til U. S. A., men glemte aldrig Marstal. Således skænkede han grundfonden til alderdomshjemmet, og for hans penge oprettedes børnehjemmet „Minors Minde“.

Ved indkørslen til byen ligger „Aggershøj“, et feriehjem for krigsforliste sømænds efterladte. Villaen tilhørte oprindeligt købmand og skibsreder I. C. Albertsen og hustru, men ved ægteparrets død skænkede arvingerne den og den store have til „Indenlandsk Sømandsmission“, der indrettede den til feriehjem med støtte af „Dampskibsrederiforeningen“ og „Copenhagen allied forces club“. I 14 dage kan en enke og hendes skolesøgende børn vederlagsfrit holde ferie i Marstals skønne omgivelser. „Aggershøj“ er et storlået, levende minde om dem, der mistede livet under krigens farefulde sejlsads.

Endelig er der kirken, en rigtig sømandskirke, opført i 1738. Den ligger højt, således at den kan ses af de bortdragende eller hjemkommende sømænd. Altertavlen blev i 1881 malet af marinemaleren Carl Rasmussen fra Marstal og forestiller Jesus, der stiller stormen på søen. Apostlenes ansigter er kendte marstalskipperer. Der er 4 koffardiskibe og to krigsskibe i kirken. Det ene, „Christian d. 9.“, er engelsk og fisket op i Nordsøen af en marstalskipper, og det stammer fra sidste halvdel af det 16. årh. De andre skibe er fuldriggeren „Emanuel“, yachten „Sejrskrandsen“ (en kopi af denne blev i 1938 overrakt kong Chr. d. 10. i anledning af kirkens 200 års jubilæum), barken „Bethel“ (skænket af skibstømrer Jens Nielsen og skibsfører Hans Hay) og skonnerten „Hans Peters Minde“, skåret og skænket af skibsbygmester Gorm Clausen, Marstal, til minde om en søn, der krigsforliste. Endvidere findes en nøjagtig kopi af orlogsfartøjet „Kronprinsens Ønske“.

Marstal kirke.

Men der er mange andre smukke ting i denne kirke, hvis største ejendommelighed er de mange pulpiturer, der til daglig kaldes „kommandobroer“; der er de sjældne kinesiske tempel-lysestager, skænket af Minna og Sophus Black, de syvarmede kandelabre, den fine venitianske lysekrone m. m. Den gamle granitdøbefont stammer fra Tranderup kirke. Til den hørte der tidligere også et sort fad, beregnet til dåb af børn fødte uden for ægteskab. I tårnet er der to klokker. Den mindste af dem er i 1776 støbt af den kgl. priv. klokkestøber i „det slesvig-holstenske“ Johan David Kriesche fra Eckernførde. Den fik følgende vers indridset, forfattet af daltidens Marstal-poet, skoleholder Andresen:

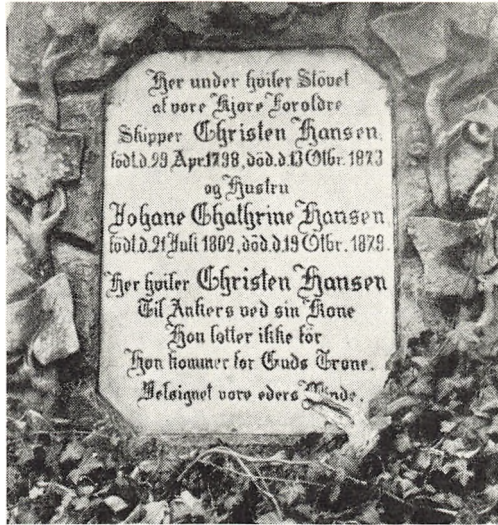
Hele Marstall Sogn og Bye
har kostet denne Klokke nye.
At ringe med ved Jordefærd
og andre Lejligheder meer.
Gid hver en Lyd fra den maa gaae
om Død og Dom os minde maae.

Klokken blev støbt om i 1803, men verset blev bibeholdt.

Det lysende tårnur fik kirken i 1925, det tjener som sømærke om natten, og det er konstrueret af ingen ringere end Jens Olsen, skaberen af verdensuret på Københavns rådhus.

Når kirkeskibe skal ophænges, enten når de er nye eller de har været nede til eftersyn og reparation, sker det altid under en ganske bestemt ceremoni, som består i, at søfolk går i procession til kirken med skibene på skuldrene og under gudstjenesten hænger dem på plads.

I Marstal var ritualet udvidet ved, at bærerne, som var elever på navigationsskolen, var iført nationaldragter, som bl. a. bestod af sorte, stive, flade, blanke hatte med flagrebånd, og ved at processionen blev ledsaget af hornorkester og kanontorden. Efter gudstjenesten festede de unge mennesker, og det er denne blanding af kirkelig og verdslig fest, der er skyld i, at skikken helt er forsvunden fra skipperbyen.

Gravsten
på Marstal
gamle kirkegård.

I 1920 blev den oprindelige tagrytter afløst af det nuværende kirketårn til minde om Genforeningen. Midler hertil var udelukkende frivillige gaver.

På kirkegården lægger man mærke til en gravsten med følgende inskription:

Her hviler Christen Hansen
til Ankers med sin Kone,
han letter ikke før,
han kommer for Guds Trone.

De små, krogede gader, der tidligere havde toppede brosten, er snart alle asfalterede, og hvilke stolte navne har de ikke? I Marstal nævner man søheltene på stribe. Her er Hvidtfeltsgade, Willemoesgade, Tordenskjoldsgade, Peter Skramsgade, Herluf Trollesgade og Niels Juelsgade. Og her er ikke mindre end 5 færgestræder! Hvordan postbudet hitter ud af det, forstår man ikke. Godt, at indbyggerantallet kun er på ca. 2000. (2800 med forstaden, kaldet Bondebyen.) Prinsensgade har fået sit navn til minde om den

dag i 1830, da guvernøren over Fyn og omliggende øer, prins Christian, den senere Christian d. 8., kom til Marstal på inspektion.

Naturligvis har Marstal gader, der er opkaldt efter vindhjørnerne, men ellers er der navne som Kirkestræde, Pæregårdsstræde, Peter Madsens Gang. Og karakteristisk for søfartsbyen er, at næsten alle gaderne fører ned til havnen. Havnen er byens nerve. Der fortælles en pudsig historie om en lille ærøskøbingdrengs første besøg i Marstal. Det var dengang, der endnu lå mange sejl-skibe i havnen, og han syntes, det var en „lyerli' bøj" (løjerlig by), for alle gaderne gik nedad, og der var en mast i enden på dem allesammen.

Man skelner mellem „Den store havn", „Lystbådehavnen" og „Jollehavnen". Her er færgeleje til forbindelsen Marstal-Rudkøbing-Svendborg, og her er „Børserne", bænken, hvor søens folk holder rådslagning. Der er een for skippere, een for fiskere og een for folk, der ikke selv fører skib.

To mindesmærker for søfolk omkomne under de to verdenskrige minder om, at „havet giver – havet tager". Det fra sidste krig er udført af billedhuggeren Gunnar Hammerich med tekst af Marcus Lauesen. Det er Marineforeningen, der har sat det for indsamlede midler:

Hjemme gik drømmen ud
Sømandslængsel drev
Ude fik hjertet bud
Drømmen gik atter hjem
Tanken på stormfuld sø
Var vendt mod den stille ø

Dér hvor I helst ville dø.
Drøm og dåd var et navn
Om tiden var ond eller god
Eders hverdag var hjemmet til gavn
Mest da det kostede jert blod
Vær hilset på bundløst hav
I sank på vilddyrets krav
I vort hjerte smykkes hver grav.

Gade Marstal.

Og inskriptionen på mindesmærket over omkomne sømænd 1914-18 lyder:

I farens stund
I modigt sejled ud
For Danmarks gavn
Og Eders stand til ære
I livet gav
På pligtens tunge bud
I hjertet gemt
Skal Eders minde være.

På den anden side af havnen, på „Frederiksholm“, ser man den nedlagte kalkovn, som turistforeningen har overtaget, istandsat og fået fredet. Herovre fra er der en herlig udsigt over byen og havnen, og ud over havet skimtes Ristinge Klint på Langeland og Bregninge Kirke på Tåsinge.

Marstal er stor af udstrækning og har derfor tre vandværker. Man har kun bevaret en enkelt af de gamle hejsebrønde, der

Gammelt hus i Kragnæs.

tidligere forsynede en hel gade med vand. Man har en fin sportsplads i skipperbyen, med to tennisbaner og to fodboldbaner, og man har et hyggeligt og fortrinligt kommunalt vandrerhjem. Ved Østersøvejen i den dam, der kaldes „Det lille hav“, har Marstal Strandjagtforening oprettet et „Anderi“, d. v. s. et reservat for vildænder. Og her i nærheden er anlagt campingplads.

Her er eksempler på nogle gode ture, de 3 første for gode fodgængere.

TUR 1.

Gennem Ommel, Kragnæs og Græsvænge (hele Marstal landsogn) ad Møllevejen hjem. Ved Klausenskov Mølle (uden vinger) er der en fin udsigt ud over det fynske øhav og „Kleven“, Ommels Havn.

TUR 2.

Ad Møllevejen, gennem Græsvænge og Ronæs ud til Drejet (Drejet beskrevet andetsteds).

TUR 3.

Ad Møllevejen og mod Drejet (således at man har Klausenskov Mølle på højre hånd), gennem Ronæs og Græsvænge hjem, eller samme vej tilbage, eller ad Reberbanen. Partiet omkring „Solbjerg“ hed tidligere „Gudsgave“, idet man mener, at her lå en af de hertugelige gårde, „Gudsgave“, som totalt nedbrændte.

TUR 4.

Ad Østersøvejen (fører til Erikshale) gennem „Egehoved“, en lille samling huse, langs kysten med badehusene til „Lisbethskær“, gennem „Midtmarken“, forbi „Kokkedammen“, ad Reberbanen tilbage. Turen er lige så interessant som navnene.

TUR 5.

Man går ad Teglgade, H. C. Christensens vej (opkaldt efter skaberen af stålskibsværftet), Strandvejen, gennem parken ved etablissementet „Sommerlyst“, ud på Ommelsvejen og gennem „Bondebyen“ hjem. Det er en meget smuk tur, der især må anbefales i stille aftener, hvor ålestangerne er ude, og deres blus funkler som den dyreste illumination.

TUR 6.

Naturligvis skal man på sommerdage ud til Marstals dejlige badestrand, der er beliggende på „Erikshale“. Dette morsomme navn stammer fra de tider, da øen hed „Erit“, og det betyder altså „Ærøhale“. Her er sandbred og strandplanter, og vandet er den klare, friske Østersø. Hele vejen fra Marstal er asfalteret og er derfor en udmærket kørevej.

Ommel

AF landsbyerne, der hører til Marstal landsogn, er Ommel den mest interessante. Den ligger ca. 10 m over havet, har ca. 800 ind-

byggere og en gammel, nu delvis nedlagt havn, anlagt på samme tid som Marstals og på samme måde, hvilket vil sige, at det også her er befolkningen, der har bygget den. De har udnyttet den naturlige havn, der var ved „Kleven“, det vil sige indsejlingen til Vigen. Folk på denne del af øen har altid skullet sejle. Det forstår man, når man hører, at de fleste ommelsboer i gammel tid havde en båd ved siden af husmandslodden med de 2 køer. Mens konen passede landbruget, sejlede manden til Tyskland eller Norge med sin lille båd, lastet med korn, som han solgte for egen regning og risiko. Det var disse folk, der startede havnen ved at lægge 6 stendysser (stenkær) ud, således at isen blev bundet og ikke kunne drive og lave ødelæggelser. Før bolværket kom, havde man to rækker fortøjningspæle med så stor afstand imellem rækkerne, at en damper kunne passere. Damperen fra Ærøskøbing kom engang imellem, f. eks. når der var rigsdagsvalg, for at hente folk til afstemning. Man måtte da „svinebinde“ småbådene, for at de ikke skulle komme i vejen for damperen.

Man køl halede herude i Ommel, og man havde både gangspil, kogekedel til plankerne og kogehus til tjæren. Det sidste står endnu.

Fra Ommel havn ser man „Min Svogers Træ“ og Ærøskøbing havn.

Ommel fik sin egen kirke i 1894, men den hører ind under Marstal præstekald. Den er bygget af arkitekt N. Jacobsen og opført i rundbuestil af røde mursten. Den har et rigt udskåret kors på alteret.

Det skal ikke være nogen hemmelighed, at det er svært at finde omkring i Ommel. Man går rundt og rundt og kommer lige vidt. Det er klogt straks at spørge en lokalkendt om vej.

Mens Erikshale er „Isbjørnen“s svans og Urehoved ved Ærøskøbing dens forben, så tilkommer bagbenet Ommel, mere præcist Ommelshoved. Den noget besværlige vej hertil går uden om Ommel by. Naturen herude er ret ejendommelig. Lige overfor ligger Halmø med een gård. Den lille ø var i 1951 omtalt og fotograferet

i alle landets blade på grund af en enestående brudfærd. Gård-ejeren bortgiftede sine 3 døtre på samme dag. Vielsen foregik i Marstal kirke, og hele skipperbyen flagede for halmøpigerne. Brudekareten var en motoryacht, og de 100 gæster ankom pr. paketbåd.

Er man oplagt til en længere tur, kan man spadsere til Ærøskøbing langs kysten.

Ærøskøbing ligger lavt, og skal man på landet, må man op ad høje bakker. Vejen til Søby går ad Oldebakke, Ærøs næsthøjeste punkt, med udsigt over store dele af øen samt Østersøen. Heroppe har der i mere end 300 år været en mølle, men den sidste mølle nedbrændte i 1952 og blev erstattet af et motorhus. Overfor dette ses en natursten med inskription til minde om Ærøs samling under den danske krone. Vejen til venstre fører til Rise, men vi drejer til højre og kommer til:

Tranderup og Vindeballe

(ca. 700 indbyggere)

DISSE to landsbyer, der fortsætter i hinanden, tilhører Tranderup sogn. Det hedder Tranderup Kirke, men Vindeballe Kro, selvom de ligger nær hinanden. Hovedlandevejen og den lavereliggende landsbygade løber parallelt. Vil man se de gamle gårde og gadekærene, må man dreje ned ad „gaden“, der støder ud til hovedlandevejen lige efter „Olde Kirke“, som rutebilernes venteværelse populært hedder. Går man derefter vinkelret på kystlinien, kommer man til den ejendommelige slugt Tranderupdal, og her ligger sommerpensionen „Knoldsgård“.

Kirken ligger i svinget på hovedlandevejen. Man regner med, at den stammer fra det 12. årh., men den omtales først i begyndelsen af det 14. årh.

Sagnet siger, at den er opbygget af sten fra et „næsekongeslot“

eller en sørøverborg, der skulle have ligget på Borgnæspynten, den fremspringende klint ved Borgnæs, som er navnet på en samling udflytterhuse og gårde fra Tranderup og Vindeballe. Den borg skulle have haft det ejendommelige navn Styltensborg af en endnu mere ejendommelig årsag, nemlig den, at ejeren (røveren?) skulle have gået med krykker.

Kirken er en romansk bygning, hvis kor og skib er opført af rå og kløvet kampesten (de styltensborgske rester?). I skibets sydvestlige hjørne sidder en sokkelsten med processionskors. Inde i kirken findes kalkmalerier signeret 1508; de blev afdækket af Nationalmuseet i 1932. Den trefløjede altertavle, der er udskåret i træ af ukendt kunstner, fremstiller scener fra Jesu lidelsehistorie i haut relief. Den er gotisk arbejde fra omkring år 1525, men senere er skabene (de to udvendige fløje er skabe ligesom i Bregninge Kirke) forsynet med barokudsmykning. Krucifixet er også gotisk. Prædikestolen med lydhimmel er senrenæssancearbejde med barokudsmykning. Lydhimmels udsmykning bærer årstallet 1703, og altertavlens udsmykning stammer fra Frederik d. 4.s tid.

Der er en madonnafigur i en niche på nordvæggen og en Gudfaderfigur lige overfor, foran indgangsdøren. Madonna-figuren menes at være fra begyndelsen af det 13. årh. Smedejernsknæfalds-skranken er fra år ca. 1700. Moderne cementdøbefont. Kirketårnet revnede år 1700 i en orkan, så det måtte holdes sammen med store jernankre; men det blev efterhånden livsfarligt at have klokken i tårnet, og i 1734 byggede man da et skur til den ude på kirkepladsen. Man betænkte sig i næsten 100 år på at rive tårnet ned og bygge et nyt. Det nuværende tempelagtige tårn er bygget 1832 af C. F. Hansen, der var overbygningsdirektør, etatsråd, professor og senere konferentsråd. Han havde haft store arbejder i hovedstaden, Metropolitanskolen, Frue Kirke, genopbygningen af rådhuset og Christiansborg Slot og endvidere i Hørsholm Kirke. Han var opdraget i troen på græsk-romersk arkitektur som eneste norm for skøn byggekunst, hvilket i stærk grad prægede hans arbejder.

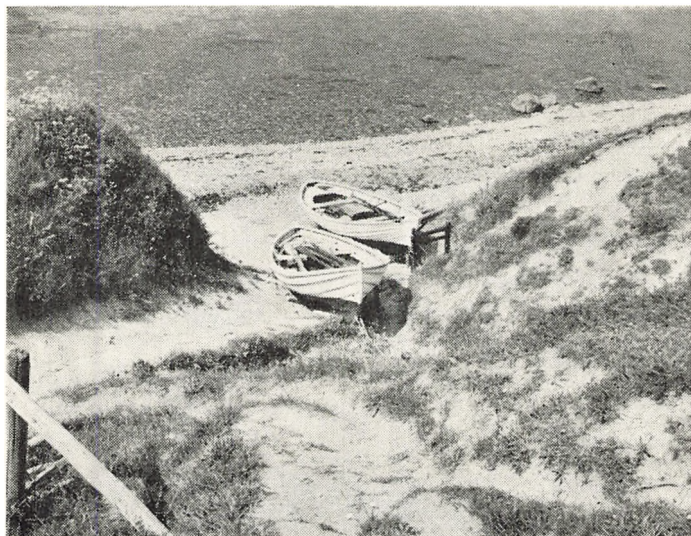
Unde ravagen i 1700 satte man døbefonten udenfor, og den kom aldrig ind igen, for man forærede den til Marstal Kirke, der blev opført 1738.

Den store klokke i Tranderup Kirke er støbt 1566 af den kendte klokkestøber Michel Dibler fra Flensborg. Dibler var en kunstner på sit felt. Foruden 27 kirkeklokker (16 i Danmark, hvoraf 4 er gået tilgrunde, bl. a. den i kirken på Avernakø) og enkelte kirke-lysekroner har han fremstillet to døbefonter af høj kunstnerisk kvalitet. Disse står i Sct. Marie Kirke i Flensborg og i Sct. Nikolaj Kirke i Eckernførde.

Voderup

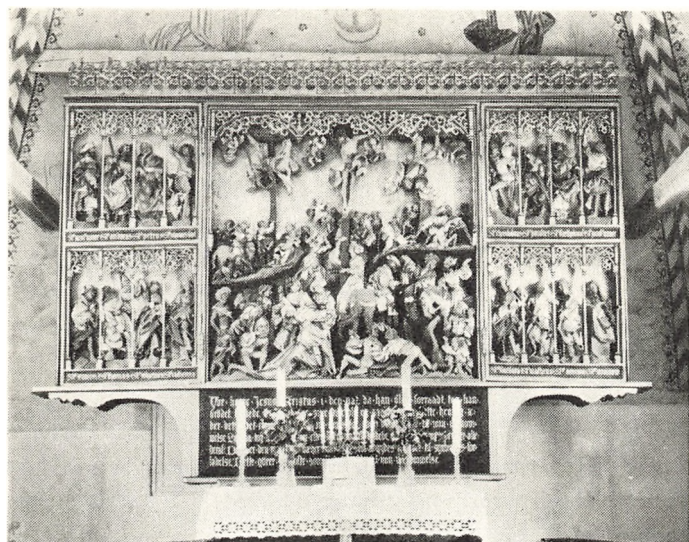
ENHVER turist må se Voderup Klinte, der ligger i Tranderup sogn. Man kører ad Tranderup-Vindeballe landevej, og kort efter at have passeret et autoværksted på venstre hånd, vil man møde Voderup-vejen på samme side. Den kører man ned ad, krydser „gaden“, som hele tiden har gået parallelt med hovedvejen, og fortsætter lige ud ad den såkaldte „Stejsevej“. Den første tværvej på højre hånd fører ned til det sted, hvor man mener, „Vuderupgård“, den 5. hertugelige herregård, har ligget. Ved næste tværvej drejes til højre, og umiddelbart efter fører en sti over markerne ned til klinterne. Det er et kønt og ejendommeligt panorama, der åbner sig for én. Det græsklædte, terrasseformede terræn ender som stejle klinte ned mod det usædvanlig friske vand. Klinterne er beskrevet under Ærø's arkæologiske forhold. (Side 7–8.)

Når man igen er kommet op på hovedlandevejen ad „Stejse-vejen“ og ikke har lyst til at tage samme vej tilbage til Ærøskøbing, kan man fortsætte ud efter, gennem en del af Bregninge, passere kroen og på toppen af den lille bakke dreje til højre ad Øster Bregninge mark, hvor udsigten er særlig storslået. Man ser

Stranden ved Voderup.

til venstre Bregninge Kirke, Bregninge Mølle og Synneshøj, øens højeste punkt, 67 m. Til højre Borgnæs Bugt, hvor vilde svaner holder til. Nær ved havet ligger en gammel stråtekt vindmølle, noget medtaget af tidens tand, og i umiddelbar nærhed en vandmølle. Har man sans for idyl, bør man gå op på stien langs mølledammen. Den er omgivet af siv og træer, fisk slår op, og ænder og svaner slår ned. Denne vandmølle nævnes allerede i det 17. årh., hvor den blev ødelagt under svenskekrigene. Vejen gennem Borgnæs slynger sig ind og ud, den kan være lidt vanskelig at finde, men man skal ende ude ved dæmningen, der blev bygget til værn mod havet for det inddæmmede Borgnæs Nor (Steenstrups inddæmning). Her betaltes et godt stykke ind i dette århundrede bompenge. Man følger dæmningen, og er man i vogn, må man dreje til højre, da kørsel op over den lille sandbakke ikke er tilrådelig. Men vover man det, eller er man gående eller cyklende, er det en yndig tur gennem Vraa ind til Ærøskøbing.

Bregninge kirke. Altertavlen udført af Claus Berg.

Bregninge

(ca. 1100 indbyggere).

ER en dobbeltlandsby, Øster- og Vester-Bregninge. Den er smuk med gamle bindingsværkshuse og -gårde og dejlige haver med gamle „bondeblomster“, som beskrevet under Ærø's botanik.

Kirken er øens interessanteste, den er anselig og smuk. Skib og kor er opført i romansk stil. I sengotisk tid er tilføjet våbenhuset mod syd med en smuk bindingskamgavl og tårnet med det høje, slanke, ottekantede, spåntækkede spir. Indvendig er smukke sengotiske hvælvinger med ejendommelige kalkmalerier, der i korhvælvingen forestiller Jesu lidelseshistorie. I skibet ornamentale dekorationer fra det 16. årh. Altertavlen er senkatolsk, trefløjet og udskåret i træ af den berømte lybske billedskærer Claus Berg, der var af så fornem en slægt, at han ikke ville være kunster af pro-

fession. Han har dog efter indtrængende opfordring af kong Hans' dronning skåret altertavlen til den daværende Gråbrødrekirke i Odense. Tavlen står nu i Sct. Knuds Kirke samme steds. Prædikestolen er fra 1612 med evangelistrelieffer i renæssancestil, døbefonten er romansk med relieffer. I skibet findes et krucifiks med små bifigurer.

Lige overfor kirken går en vej til Vester-Bregninge mark (Bølgemose). Terrænet er bakket og udsigten god. Her ligger den før omtalte „Synneshøj“, øens højeste punkt. Men vi bliver på hovedlandevejen og fortsætter fremefter ad den bakkede og snoede vej, der går ud til Søby, øens nordligste sogn.

Inden sognegrænsen til Søby går et par steder veje af til højre til den lille landsby Skovby, der til trods for navnet ingen skov har (mere). Her er stadig bibeholdt en vis landlig idyl. Skovby fortsætter i Skovby mark og afsluttes ude ved kysten med et særpræget strandareal kaldet „Blakstensodde“. Der er ingen odde, og navnet var oprindeligt Bladsten p. gr. af en samling store sten. Landskabet, der strækker sig fra Skovby til Søby og er beliggende mellem kysten og hovedlandevejen, har tilhørt herregården Søbygård og er udstykket herfra. Denne store „herremark“ inddeles i følgende små enheder: Stærmose, Snorrelykke, Skelhaven, Langevrætte, Røndal, Havrekobbøl og Stenagre. På modsat side af hovedlandevejen ligger en anden lille landsby, Leby (tidl. Læbøl). Også her er kønne, gamle gårde, og allerede ved indkørslen skrås over for Skovby skole (på hjørnet) møder man en af øens seværdigheder, en eenlænget gård fra 1798. Over stuehusdøren står følgende: „Enten man gaar ud eller ind, da hav Jesum i Hjerte og Sind“.

I Leby holdes gamle traditioner og skikke i hævd mere end noget andet sted på Ærø. Her holdes maskefest Helligtrekongers aften, og her holdes stadig, omend i modificeret grad, „Stokkegilde“, hvilket er reminiscenser fra det primitive regnskabssystem, man havde, før alle på landet kunne regne og skrive. Når regnskabet over den fælles jord og smedens arbejde var bragt i orden, festede

man. Nu fester man kun. Som curiosum skal fortælles, at der endnu i Olde, Rise sogn, findes et stykke „Fællesjord“, som man holder regnskab over.

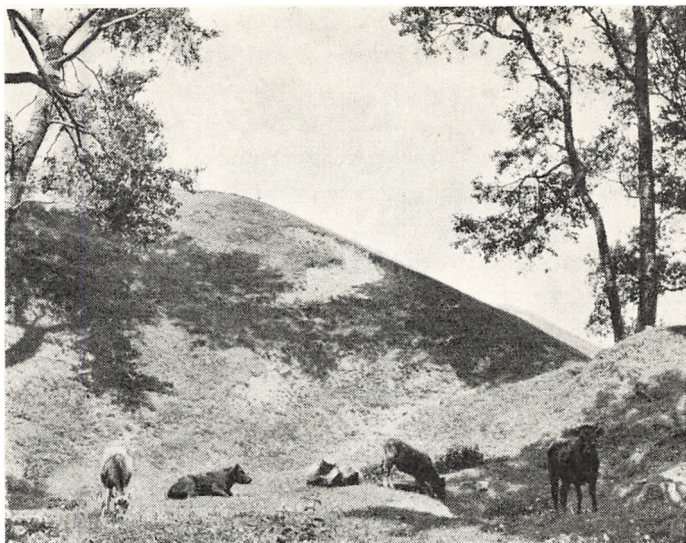
Kører man gennem Leby-mark ud til Søby, passerer man den inddæmmede „Vitsø“ som var øens eneste indsø. Den var adskilt fra havet ved en naturlig dæmning og mægtige strandvolde af rullesten. Naturen og de mangeartede sten er interessant både for børn og voksne, men vejen langs dæmningen hullet og derfor kun farbar med forsigtighed. Det menes dog, at søen tidligere stod i forbindelse med Østersøen, således at skibe kunne sejle op til borgeren på Søbygårds volden. Man begyndte udtørringen af Vitsø i 1820 ved hjælp af en stubmølle. Både den og dæmningen blev forbedret i 1836, og sidst i 60'erne begyndte kanalgravningen. Under stormfloden i 1872 blev det hele imidlertid ødelagt, og man måtte begynde på ny. Nu er 250 tdr. l. udtørret, og de ligger som en inddiget lagune omgivet af rester af forvitret strandeng, længere vest på afløst af grusede strandfællede med øens eneste tilløb til hede, virkelig lynghede, og med sandjordsplanter, bl. a. gul Evighedsblomst. Den nuværende Vitsø mølle er fredet, og Nationalmuseet forestår restaurering og vedligeholdelse. Vi kommer ud på Søby Maae og står overfor øens største plantage „Loddenbjerg“. Den er på 7 tdr. l. og har såvel nåle- som løvtræer.

Men dette var en omvej til Søby, smuk, men besværlig, især i dårligt vejr. Man kan altså komme til Søby ad tre veje. gennem Skovby, gennem Leby og ad hovedlandevejen.

Søby

(ca. 1200 indbyggere).

SØBY sogn strækker sig fra Bregninge til Skjoldnæs og har ca. 1200 indbyggere. Umiddelbart efter sognegrænsen ligger på højre hånd, når vi kommer fra Ærøköbing, lavt og tilbagetrukket, resterne

Voldanlæg ved Søbygård.

af den gamle herregård „Søbygård“, som var et af de 4 godser, hertug Hans d. Yngre oprettede. De andre var, som før nævnt, Gudsgave, Graasten og Kiøbinghof. Den 5. i rækken af hertugelige gårde, nemlig „Vuderupgård“, oprettedes først af Hans' søn, hertug Christian. Søbygård nævnes allerede i 1540 med Jens Gregeresen som ejer. Og igen i 1590, da Hans d. Yngre købte den, ombyggede og befæstede den. Den var den største af herregårdene og havde 534 td. l. Ved delingen mellem de 4 hertuger kom Søbygård til den ploenske del. I 1730 kom den ind under den danske krone, men blev først nedlagt og udstykket i modsætning til de andre, der blev nedlagt i 1767. Kiøbinghof dog allerede i 1721.

Ved udstykningen blev herregården liggende på den største parcel, ca. 100 tdr. l. Denne er dog senere udstykket yderligere.

Den nederste del af hovedbygningen skal være fra det oprindelige „slot“, og som „slottet“ benævnes hovedbygningen den dag i dag. I kælderen findes endnu fangerum til obsternasige fæste-

bønder, selv den svære egetræsdør med den kraftige lås og den lille lem eksisterer stadig. Men de oprindeligt 20–25 m brede voldgrave er udtørret og beplantet, og her, som andre steder på øen, glider de store, spiselige vinbjergsnegle af sted til ingen nytte. Ingen gør jagt på dem, og også de er rimeligvis en lille efterhilsen fra de spanske og franske tropper, der opholdt sig på Ærø i 1808.

Udenfor Søbygård ligger et imponerende voldanlæg, som aldrig er blevet rigtig undersøgt, men her ligger sikkert nøglen til Ærøs ældste historie begravet. Det er anlagt på en naturlig banke ved den inderste vig af Vitsø, og man formoder, at der har ligget en Borg indenfor voldene på den firkantede højtliggende skærmede plads. Rent umiddelbart indser man, når man står på dette kolosale voldsted fra den ældre middelalder, at een ting står fast: Det er forbindelsen til Als, som har været afgørende for borgens placering på stedet.

Bag voldene ses den højtliggende Vester mølle, der er gået i arv gennem flere generationer. Det er en stubmølle, bygget 1834.

Ved indkørslen til byen Søby ses en smuk „5. maj sten“ rejst af sognets beboere.

Søby er det tredje sted på Ærø, der har færgefart til Fyn. „Øernes Dampskibsselskab“ har to færger, „Ellen Søby“ går direkte Søby–Faaborg, mens „Faaborg“ besøger trafikken til øerne på Fynssiden. Man skal altså først til Faaborg for at komme til Lyø og Avernakø. I gamle dage var der også overfart til Als fra Søby.

Kirken er opført i forbindelse med sognets oprettelse og blev indviet i 1745. Den består af skib med halvrund afslutning mod øst, og mod vest er senere opført et tårn med firkantet lanternespir. Den er bygget af Flensburgsten og kamp, har fladt, gipset loft og har over indgangen et basrelief af Thorvaldsen. Den er streng pietistisk og mangler ydre pragt, men er velproportioneret og akustikken er enestående. Alterbillede forestillende Jesus på korset er af J. Roed, prædikestolen er fra 1745, og dåbsfadet har Thorvaldsenske motiver i relief om kanten.

Byen er i absolut fremdrift, takket være fiskeriet. Ca. 40 fisker-

Søby mølle.

både er hjemmehørende her, og om vinteren fisker lige så mange fremmede både med Søby som basis. Fangstværdien er den næststørste i det sydfynske øhav. Der er et stort torskefiskeri mellem Ærø og Als, hvilket har forårsaget oprettelsen af to fiskefilet-fabrikker. Her er også to motorfabrikker, hvoraf den ene fremstiller „Søbymotoren“, som findes både som en kraftig skibsmodel og som en benzindreven motor til stationær brug. Export til udlandet. Her bygges fragtskibe og fiskekuttere for fuld kraft, både trækuttere og stålkuttere, og der fabrikeres også oliefyrr i Søby.

Havnen er fra 1846. Grundlæggeren var færgeforpagter Fabricius, der sejlede mellem Als og Søby, og som fandt det betimeligt, at der blev oprettet en kajplads. Det blev fjælle hvilende på pæle. Men i 1851 var pælene ædt op af orm, og da nye blev sat i, blev det hele ødelagt af isskruninger i 1856. Da tog søbyfolkene lære af marstallerne. 14 skippere byggede en stenmole med bolværk. I 1858–60 blev havnen udvidet, og tid efter anden fandt der flere

udvidelser sted. Således blev i årene 1953-57 fiskerihavnen forsynet med nyt bassin, der kom ophalerbedding, havnepladsen blev ordnet og reguleret, og der foretages stadig forbedringer ved havnen, en ny administrationsbygning med kontorer og venteværelser ligger lige ved færgelejet. Der ligger en moderne biograf ved havnen, og bag Loddenbjerg plantage blev der i 1957 anlagt en udmærket campingplads.

Og så må man ikke glemme den velbevarede Søby mølle, som er den eneste mølle på Ærø, der endnu drives af vinden.

Tre kilometer ude, midtvejs på „Isbjørnens lange hals“, ligger udflytterbyen Haven, og på dens næsetip står Skjoldnæs Fyr, et blinkfyr i et 22 m højt granittårn, der er opført 1881.

Befolkningen i Haven betragter sig som een stor familie, og der afholdes ingen større fester, uden at hele byen er med. Jorden er god og giver godt udbytte til alle. Der er 9 gårde og 5 husmandsbrug, men de to håndværkere, smeden og snedkeren, har også jord.

„Næbet“, landtungens nordside, har rester af en skanse fra 1812.

Og så slut med Ærø for denne gang

Forhåbentlig har læserne fået et indtryk af øens særpræg. Vi forlanger ikke, at de fremmede skal blive lige så forelsket, som vi er i os selv, men vi ønsker af hjertet, at de, der vover sig til Ærø, vil synes, at her er „ganske hovroligt“.

Deutsche Resümee

ÄRÖ liegt im südfünenschen Inselmeer – zwischen Alsen und Langeland – ist 31 km lang und misst 8 km an der breitesten Stelle, hat im ganzen ein Areal von 86 qkm. Die Insel hat ungefähr 10.000 Einwohner, gehört zu Kreis Svendborg, zu Langelands Kreispolizeibehörde und Odense Bischofssitz. Sie wird schon im Jahre 1043 erwähnt, im Zusammenhang mit einem Seegefecht zwischen den zwei Dänenkönigen Magnus dem Guten und Svend Estridsen. Im Mittelalter wechselte die Insel häufig ihre Zugehörigkeit, stand zeitweise unter der Oberhoheit der dänischen Krone, zeitweise unter der der schleswig-holsteinischen Herzöge; deshalb der südliche Einfluss, den man heute noch in Sprache, Gebräuchen und an einzelnen deutschen Geschlechternamen erkennt. Was Flora und Fauna betrifft, sind die mannigfaltige Strandvegetation und die Scharen der verschiedenartigen Strandvögel beachtlich. Das Ackerland ist so fruchtbar, dass 16–20 Morgen Land ihren Mann ernähren können. Bei Trappeskov (Drejet) und Voderup sieht man eine eigentümliche Steilküste.

Äröische Seeleute sind in der ganzen Welt bekannt, und Marstal ist immer noch eine lebendige Seemannsstadt mit vielen Sehenswürdigkeiten; eine merkwürdige Kirche nicht zu vergessen, deren Emporen Kommandobrücken gleichen, und auf deren Altarbildern ein Ärömaler den Aposteln die Züge von Marstalschiffern gegeben hat. Die Turmuhr ist von Jens Olsen, dem Schöpfer der Weltuhr im Rathaus Kopenhagen. Hinter der ältesten Kirche der Insel (11. Jahrh.) in der Rise-Gemeinde befinden sich Thingstätte und Hünengräber. Ärös Wahrzeichen, eine grosse Graupappel (der „Baum meines Schwagers“ genannt), steht auf dem Lille-Rise-Hügel. Ärösköbing ist ein stilles Märchendorf mit Kleinstadtidyll; drei Museen, einer interessanten Pfeifensammlung aus aller Welt und „Flaschenpeter“s Schiffen in ganz verschiedenen Flaschen. In Ärösköbing können wir auch „Kiöbinghus“ 1645, „Priors Hus“, „das Puppen-

haus" und die „Apotheke" sehen. Bregninge Kirche auf West-Ärø hat ein Altarbild von dem Lübecker Claus Berg. An der Kirchspielgrenze von Söby, dem nördlichsten Städtchen, liegen die Überreste eines herzoglichen Rittergutes und in der Nähe einer Riesenwallanlage aus dem frühen Mittelalter. Söby ist ein reges Fischerdorf mit Fabriken und einer noch windgetriebenen Mühle.

Von Ärøsköbing, Söby und Marstal bestehen viele tägliche Schiffsverbindungen nach Fünen; auch die Segelsportverhältnisse sind glänzend in diesen Orten, ausserdem gibt es dort gute Zeltplätze. Obgleich vom Baden bei Urhoved Klint abgeraten werden muss, findet man viele andere ausgezeichnete Badeplätze auf Ärø.

English Summary

ÆRØ lies in the South Funen archipelago, between Als and Langeland and is 31 km long and 8 km at its broadest point, altogether 86 km². It has a population of 10.000 inhabitants.

As early as 1043 the island was mentioned in connection with a sea-battle between the two Danish kings Magnus the Good and Svend Estridsen. During the Middle Ages the island changed hands between the Danish Crown and the Schleswig-Holstein dukes. Hence the southerly neighbour's influence on speech and customs; also several family names are of German origin.

The soil is so rich that one can live on 15 acres. Flora and fauna are characterized by their abundance of seashore vegetation and seaside birds. At Trappeskov (Drejet) and Voderup (Tranderup Parish) you will find peculiar cliff formations.

The seamen of Ærø are known the world over, at Marstal is still a thriving maritime town with many objects of interest, not

forgetting a remarkable church in which the galleries are made to resemble ships' bridges. A local artist has even used former ship's captains as models for the faces of the apostles on the altar-piece. The tower-clock is the work of Jens Olsen, the famous designer and builder of the world-clock in the town-hall of Copenhagen.

The Parish of Rise has the island's oldest church (11th century). Behind this lies the Thingstead and ancient burial ground. On Little Rise Hill stands the landmark of Ærø, a large grey-poplar, called: My Brother-in-law's Tree.

Ærøskøbing is a fairy town, with three museums, an interesting collection of pipes from every corner of the world and "Bottle-Peter's" ships in bottles of every size and shape, and there is "Kiøbinghus", 1645, "Prior's House", "The Doll's House" and the "Dispensary".

The church of Bregninge on the westside of Ærø has an altar-piece created by the Lübeck artist Claus Berg.

At the parish boundary into Søby, the most northerly town of the island, one can visit the remains of a ducal castle in the vicinity of an old rampart from the earliest part of the Middle Ages.

Søby is a lively fishing-town with factories and an old wind mill still in use.

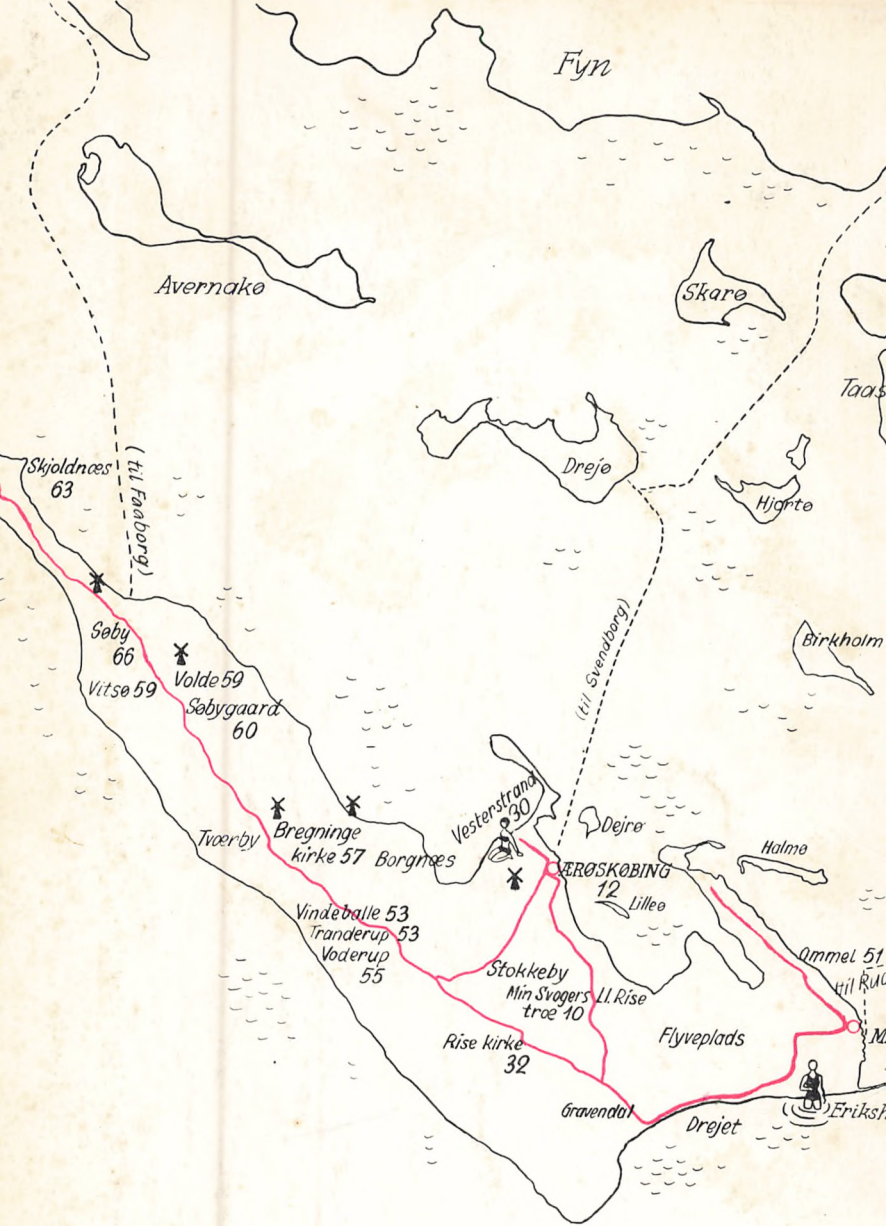
There are several daily shipping services between the island of Funen and Ærøskøbing, Søby and Marstal, and in the same towns there are excellent facilities for sailsport, and there are good camping-sites.

The beaches are good in many places, but bathing is inadvisable at the cliffs of Urhoved.

Emne- og navneregister

Apoteket 1784, Vestergade, Ærøskøbing...	22
Berg, billedskæreren Claus, 1533, Bregninge altertavle	57
Billedhuggerens hus, Vesterbro, Ærøskøbing	22
Bregninge kirke 13. årh.	57
- sogn	57
Campingpladser: Ærøskøbing	29
Marstal	50
Søby	63
Deutsche Resümee	64
Dukkehuset, Smedegade, Ærøskøbing	21
English Summary	65
Erikshale	51
5. Maj Kollegium, Marstal	42
Fielding, Temple	3
Flaskeskibssamlingen, Smedegade, Ærøskøbing	21
Flyveplads, Ærøske kommuners, Graasten	38
Færgeruter til Ærø:	
Svendborg-Ærøskøbing (Drejø, Hjortø)	3
Svendborg-Rudkøbing-Marstal (Strynø)	4
Faaborg-Søby	4
Hammerichs hus, Gyden, Ærøskøbing	25
Kiøbinghus 1645, Søndergade Ærøskøbing	17
Marstal	39
- havn	40
- kirke	44
- museum	42
Mindestene og -tavler:	
Ambrosius Stub, Søndergade, Ærøskøbing	14
Anders Arrebo, Havneanlæg, Ærøskøbing	28
Dr. E. Biering mindesten, Drejet	38
5. Maj mindesten, Søby	61
Krigsforliste søfolks mindestene, Marstal	48
Krigsforliste søfolks mindetavle, Ærøskøbing	25
Riise, Apoteker A. H., Gyden, Ærøskøbing	27
Riseulykkens ofre 1950, Havneanlæg, Ærøskøbing	27
Steenstrup, Assessor B. N. E.	14
Tholle, Provst Th., Rise kirkegaard	35
Æros samling under den danske krone 1750, Olde	53
Minors hus, Annex til museet, Marstal	44
„Min Svogers Træ“, Lille Rise bakke	10
Munkeporten, Rise kirkegaard	35

Museet, Brogade, Ærøskøbing	21
Ommel	51
- kirke, 1894	52
Oldtidsminder:	
Stendysen Brynkehøj, Stokkeby	7.31
- Helle	7.36
- Risemark	7.36
- Rise Thingsted	7.35
Pibesamlingen, Smedegade, Ærøskøbing	21
Priors hus 1690, Søndergade, Ærøskøbing	17
Pumperne, Torvct, Ærøskøbing	14
Rejseforbindelser til Ærø	3-4
Rise kirke 13. årh.	32
- sogn	32
Skibsmodelsamlingen, Lorentz Hansen, museet, Marstal	43
Skjoldnæs fyr	63
„Svogers Træ, Min“, Lille Rise bakke	10
Søby havn	61
- kirke 1744	61
- sogn	59
Søbygaard	60
Søbygaards Volde	59
Tranderup kirke 14. årh.	53
- sogn	53
Traveture: Ærøskøbing	28
- Marstal	50
Vindeballe	53
„Visdomskilden“, Ærøskøbing torv	14
Vesterstrand	30
Vitlø	59
Voderup klinter	55
Zoologisk have, Vraavejen, Ærøskøbing	28
Ærø: Areal	11
Fauna	8
Flora	9
Historie	5
Sprog	11
Ærøskøbing	12
- havn	27
- kirke 1758	23
- museum, Brogade	21
- tidl. museum 17.årh., Vestergade	22
- postkontor 1749, Vestergade	22
„Østerlide“, Østergade, Ærøskøbing	19

Turistbureauer

- Smedegade 12, Ærøskøbing ... telf. 300
 Kongensgade 33, Marstal ... - 77
 Havnevej, Soby ... - 90